IVO BALENTOVIĆ

I TO JE ŽIVOT

priče

IVO BALENTOVIĆ

I TO JE ŽIVOT

Umag, 1995.

I z d a v a č :
MATICA HRVATSKA - OGRANAK UMAG

Z a i z d a v a č a :
Stelio Prodan

S l o g :
"ReproSLOG" Gračišće

Za štampu priredio:
Gojko Zorić

Slika na koricama: D. Kirov, RASTANAK

PRIČA O RAZBOJNICIMA

Davnina. Podaci iz crne kronike ondašnje svakodnevnice. Podunavlje. Baraganska cesta prometnica, kojom su prolazile karavane trgovaca s robom i novcem u zlatu, vojničke patrole zbog njihove zaštite, ali ponekad i skupine drumskih razbojnika koji su otimali novac i netragom se gubili u prostranstvu stepe...

Tri jahača na konjima u lakom kasu.

Čuvena cesta prometnica, sljubila se u daljini s obzorjem. Podnevno sunce bilo je u punom razgaru.

Trojica na cesti drumski su razbojnici.

Na jednom brežuljku pored velikog drveta s bujnom krošnjom, harambaša zaustavi konja i povikne:

– Ovdje ćemo otpočinuti!

Sjahaše i posjedaše po zelenoj tratini. Zapališe lule zemljanke s kratkim čibucima, prepustiše se drijemežu, zureći tupo u sive duhanske dimove.

U jedan mah harambaša se prene opazivši da im se cestom primiče nekakav čovjek.

– Ovaj kao da je izronio iz stepe – uzvikne harambaša. – Mora da je spavao u onom šumarku pored puta.

Došljak se kretao polako, tromo, gotovo je teturao od umora ili godina koje su mu sputavale korak.

Došljak se približavao i oni razabraše da je starac, čovjek u kasnoj dobi života, ćelav, izbrazdana lica i u dronjcima.

– Prosjak neki – reče jedan razbojnik.

Starac se zaustavi pokraj trojice, ali spazivši da su naoružani, dosjeti se da su drumski razbojnici, pa pruži korak i plaho krene naprijed.

– Čekaj! – vikne harambaša. – Reci nam tko si!?

– Ja? – Starac je smišljao odgovor. – Božji čovjek! – reče.

– Možda si ti neki vrač, prorok? Ili si običan prosjak?

– Pa, moglo bi biti i jedno i drugo što si spomenuo.

– Kaži nam nešto Božji čovječe! Proreci, na primjer, što bi nam se moglo desiti narednih dana.

– Da vam kažem? Vidim da ste razbojnici, dakle opasni ljudi, ali i ljudi u stalnoj opasnosti. Vi ste kao glineni vrč koji svaki dan ide na zdenac, ali dođe mu suđeni dan i on se razbije na komade. Smrt vam je blizu, pa bilo da vas usmrti puška, bilo vješala. A ja osjećam da je smrt već ispružila svoju koščatu ruku, da vas povede u pakao...

Jedan od dvojice razbojnika, mlađi, skoči na noge i izvuče iza pasa kuburu i užurbano je spremi za uporabu. Skoči k starcu i lijevom ga rukom zgrabi za prsa, vičući:

– Šta si rekao, pseto? Reci to još jedamput, ako smiješ! Još jedanput, pa ćeš vidjeti...

– Šta ću vidjeti? Ja već vidim svoju smrt na ovoj krvavoj cesti, vidim je kako je ispružila ruku prema meni... Tvoja krvnička ruka jeste ruka smrti. A vi, razbojnici, niste uopće ljudi, sve ljudsko je nestalo u vama, tako da ste postali nemani, dakle smeće ljudskoga društva, pa je velika šteta što vas je majka rodila i odgojila, ali kazna koja će vas stići...

– Umukni, gadu! – Razbojnik udari starca zgrčenom šaku u sljepočicu, oborivši ga na tratinu uz rub ceste.

Starac se s velikim naporom diže i osovi na noge. Podiže suhu ruku i reče odlučno, zaista pravim proročkim glasom: – Zovu me prorokom svi ljudi koji žive u blizini ove ceste. Ime mi je Josip. Danas o podnevu sam usnuo san u kojem sam se sreo s ogromnom zmijom ustremljenom prema meni... Prenuo sam se iza sna, a evo dok gledam tebe, vidim da si ti ta zmijurina iz moga sna! Prokleti bili mrski i odurni pljačkaši i ubojice, neka vas Božja kazna snađe čim prije, čim brže, neka vas smrvi, skosi i uništi...

– Povuci te svoje gadne riječi i moli za oproštenje! – uzvikne razbojnik s kuburom.

– Tko? Ja? Nikada! – i starac pljune prema razbojniku.

Ozvijereni razbojnik se sav tresao od uzrujanosti i straha, pa u jednom trenu uperi kuburu u prosjakova prsa i opali, prasak se razliježe u tišini koja je oko njih vladala. Starac pade na tratinu sav u krvi. Harambaša mu priđe i nogom odgurne starčevo tijelo niz strminu u duboki jarak.

Jedan od razbojnika opazi da se njima ususret cestom primiče neka gomila, možda trgovačka karavana, a možda i odred vojnika koji su jednom tjedno u neodređeni dan patrolirali cestom zbog zaštite onih koji su često prolazili samo za bijela dana, pa i pored najvećeg opreza, ipak bili ponekad napadani i opljačkani.

– Budalo! Zašto si ubio proroka?

– On je predvidio svoju smrt. A ja sam mu sudbinom određeni ubojica. Hm. Zbilja je teška ova naša skitnička profesija!

– Odmah na konje! Skrećemo na sporedni put, pa ćemo se sakriti u prvi šumarak. A kad prođe neizvjesnost, tada ćemo potražiti spahiju Vasilija.

Učiniše kao što je odredio harambaša. Jahali su po pjeskovitom tlu koje je pokazivalo da su na samome kraju stepe, koja je tu završavala i teren je pokazivao novi sastav, pa se pojaviše prve oranice i plodovi usjeva i različita voća.

Družina koja se kretala cestom promače, a oni iz šumarka nazriješe da je u prolazu trgovačka karavana, ali u pratnji ima nekoliko uniformiranih i naoružanih pratilaca.

– Eh, da mi je sada bila ovdje jedna mala družina! – uzdahne harambaša! – Ali ja se uzdam da će nam ubrzo stići nekoliko mladih momaka.

Vratiše se na cestu i pojahaše lakim kasom. Bijahu tihi, obuzeti tmurnim mislima.

I bilo im je to nekako čudno i neobično. Harambaša osjeti čak i neki strah.

– Slušaj, – obrati se razbojniku koji je jahao kraj njega – trebali smo sići u onu jarugu i pregledati staroga da nije možda bio samo onesviješten. Trebalo je ustanoviti ne kuca li mu srce.

– Ne, ne! Nije mogao ostati živ. Ja sam ga dobro udesio!

– Da se ne dogodi, te se on pojavi negdje kao svjedok protiv nas? A mi, na priliku, u lancima, koji nam već zvekću prema njegovom predviđanju.

Razbojnik se nasmija i odmahne rukom. Ali i pored smijeha u njemu se migoljila tajanstvena zmija bojazni.

– Koliko si ih do sada već ucmekao? – upita harambaša. – Znadeš li im broj?

– Ne! – srdito se otrese razbojnik. – O tome ne vodim brigu. Neka sve tone u vječni zaborav!

– Ni ja ne bih znao određenog broja – cerio se harambaša. – Da nekoga smaknem, pogotovo takvog koji mi je na putu, ili mi radi o

glavi, prava mi je strast. Ali, svemu dođe kraj. I sve se plaća. Ako je život velika vrijednost, mislim ljudski život, onda smo mi postali gadan neki soj, jer smo mu vrijednost sveli na nulu...

– Počinješ mudrovati kao onaj prokleti prosjak što smo ga likvidirali! – prijekorno će razbojnik blizu njega.

Harambaša obriše uznojeno čelo i odgovori mu:

– Kad čovjek stigne do ruba ponora i korača njegovom jezivom ivicom, tada je pad neizbježan, a uzrok mu je odronuli kamen ispod stopala. Šta misliš ti o tome?

– Ja ne mislim ništa, jer čim bi mislio, kamen bi se ispod mojih nogu odronio. Ali eto, taj prokleti starac nas je ipak natjerao da malo i porazmislimo.

– To nije bio obični čovjek. To je uistinu neki prorok i njegova smrt bi nas mogla skupo koštati.

– Hajde, ne govori gluposti – otpljune razbojnik pored harambaše.

Skrenuše na veliku livadu, presjekoše ju i izađoše na sporedni, ali lijepo uređeni put, i tu se namjeriše na pastira pored ovčjeg stada, kojega upitaše za spahiju Vasilija. Pastir im reče neka idu samo tim putem i ubrzo će ugledati dvorac. Istog trena momak opazi da je trojka pod oružjem, u trenu se svrca, nagne u bijeg i nestane u šibljacima koji su bujno rasli nedaleko puta. Razbojnici se grohotom nasmijaše. Krenuše dalje.

Dugi ljetni dan bio je vedar i pun sunca, koje se sada već spuštalo prema zapadu. Pojavi se i lahorić koji je nježno zibao krošnje mladih vrba posađenih po rubu puta.

Pred Vasilijev dvorac – prilično oronulo staro zdanje – stigoše još za bijela dana. Nahrupiše u veliko dvorište. Nekoliko mladih službenika dosjeti se jadu, pa pograbiše vile, motike, ili šta je koji prije stigao, s namjerom da otjeraju neželjene goste. Ali razbojnici potegoše svoje kubure i opališe dva-tri hitca, a služinčad se razbježa na sve strane.

Vasilija zatekoše u blagovaonici, za velikim gostinjskim stolom, upravo je čupao kokošji ili guščji batak. Pred njim boca vina jantarske boje. Kraj njega je stajala i dvorila ga ženska spodoba, grbava i ružna, izborana lica i sitnih podrugljivih očiju. Istoga trena, kad su razbojnici sjeli za stol i raskomotili se kao da ih je Vasilije pozvao u goste, na ulaznim vratima se pojavi vitka i lijepa djevojka, koja se s udaljenosti obrati Vasiliju riječima:

– Ako dozvolite, gospodine, donijela bih još jednu veliku bocu vina za ove naše goste.

Vasilije u trenu shvati igru i uzvikne:

– Samo donesi, djevojko! Ali nemoj da te dugo čekamo!

Harambaša podiže ruku.

– Tako je! Vrati se što brže, jer smo strahovito ožednjeli! – Tada se, prikrivajući svoju zbunjenost, okrene Vasiliju: – Šta je ovo sada? Jesi li ti uopće plemenitaš Vasilije?

– Jesam.

– A tko ti je ta žena koja te kod stola poslužuje?

– To je moja kći, rođena moja kći. Ona me često poslužuje kad ovako poranim s večerom, a obično budem umoran od hoda po mojim vinogradima. – Vasilije spazi da ga harambaša promatra s nevjericom. – Šta ti nije jasno? Imam dvije kćeri. Jedna je evo kraj mene, a mlađa se nedavno udala i napustila moj dom.

– A ova što je otišla u vinski podrum? Šta ti je ona?

– Ona mi je služavka. Ja sam, naime, udovac. Žena mi je umrla prije tri godine.

– I ova pokraj tebe, tvoja je kći?

– Jeste. Mogu to dokazati i dokumentima.

– Imam osjećaj da me ti obmanjuješ. – Razbojnik se primače k stolu i dohvati s pladnja komad pečenja. – Kasnije ćemo istražiti što je u stvari istina. – Gostite se momci!

Sva trojica se sami poslužiše s pečenjem i s kruhom, a kad su potrošili s porculanskog pladnja, odgurnuše posuđe, skočiše na noge, a harambaša, s kuburom u ruci, poviče:

– Govori gdje je ona ljepotica što je trebala donijeti vino!?

– Doći će ona. Budite malko strpljivi.

Istoga trena uđe mlad sluga i stavi na stol veliku bocu s vinom i tri velike čaše. – Oprostite, gospodaru, Lucija od jutros kuka da ima jaku glavobolju, pa je otišla u svoju odaju, da malo prilegne. – I obrati se harambaši: – Poslužite se vinom, prijatelju, naše je vino kvalitetno i kao takvo na glasu. Kušajte ga!

Razbojnici za tili čas isprazniše bocu, a harambaša se obrati Vasiliju oštrim, zapovjedničkim tonom:

– A sad ćeš nas odvesti u skrovitu odaju i pokazati nam svoje zlato!

– Sve ću vam dati što tražite, samo mi poštedite život, jer bez mene ovo bi imanje brzo propalo.

U jednoj polutamnoj odaji upališe svijeće i Vasilije iz nekog starinskog ćupa izvadi tri kesice zlatnika i pruži ih harambaši bez kolebanja.

– I to je sve? – promelje harambaša kroz zube. – A gdje ti je nakit srebreni i zlatni?

– Nakit je u mene bezvrijedan! Sve što je tobože iz srebra i zlata, jeste samo posrebreno i pozlaćeno željezo. A novac? Nemam novaca. Što sam imao, nedavno sam uložio u slike, jer sam kolekcionar, pa ako želite, mogu vam ih pokazati, tu su u tri velike odaje. U njima su svi moji milijuni.

– Što će nama slike! Mi smo razbojnici i nemamo svoga doma da ga resimo slikama. Ali, ti ćeš nam dati nešto drugo, to jest, onu lijepu vitku djevojku, koju smo, takoreć imali već u rukama, pa je na prevaru klisnula... Malo ćemo je uzeti u posudbu, i već sutra opet ti je živu i zdravu vratiti.

– Ne! To nikako ne! To nikako ne! – Uzvikivao je, ali namah shvati da se s tim uzvicima posvema raskrinkao.

– Šta? Znači da si nam za stolom u blagovaonici lagao? A ja sam još lanjskog ljeta čuo da imaš kćerku ljepoticu! I sada šta da uradimo s tobom? Da te namlatimo, ha?

Vasilije je stajao pognute glave. U sebi se radovao što mu se kćerka Lucija uspjela dohvatiti krajnjeg dijela dvorca s visokom kulom, pod kojom je bilo umjetno jezero.

– Prevario sam vas, priznajem. A onome tko prizna, može se i oprostiti. Ona djevojka je moja kćerka, ali sad je u dijelu dvorca s kulom, pa i kad bi onamo provalili, ona vam se ne bi predala, već bi se bacila niz kulu u jezero.

Harambaša progunđa psovku i strpa zlato u njedra. Jedan od razbojnika mu priđe smračena lica i kreštavim glasom zaviče:

– Ja tražim odmah jednu kesu zlatnika! Odmah!

– Kad ovdje budemo gotovi, tada ćemo dijeliti! I umukni! Jer inače... – I harambaša potegne kuburu iza pojasa.

U velikoj odaji nastade tajac. Razbojnik koji je dotle sve promatrao, zgrabi svoga druga za ruku i šapne mu nešto na uho. Pobunjenik se pokunji i primiri. Harambaša naredi Vasiliju da ostane u sobi u kojoj su sada, i da se ne miče za njihove odsutnosti ako mu je život drag, a oni će dotle obaviti nekakav važan posao.

Vasilije nasluti koji je to "važan posao", pa se turobno nasmiješi i reče harambaši:

– Znam koji je to posao što ga smjerate sada uraditi. Pokušaj grabeža moje kćerke. Opet vam naglašavam da nećete uspjeti! Ali pođite i pokušajte! – I starac klone u duboku starinsku fotelju, a u očima mu se zavrtješe suze.

Razbojnici pohitaše prema kuli s hlepnjom da se dograbe ljepotice. Nađoše iznutra čvrsto zakračunata teška željezna vrata. U to im se približi postariji čovjek, sluga, i u strahu propenta:

– Ona je na vrhu kule. Dolje je, kao što vidite, jezero. Pozovite je neka siđe, inače će skočiti u dubinu, u smrt. A šteta je takve ljepote i mladosti. – I čovjek se žurnim koracima udalji.

I pored tmine razbojnici počeše piljiti u vrh kule i doista spaziše djevojku kako se s obje ruke drži za željeznu ogradu.

– Siđi dolje, ljepotice! Nećemo ti ništa! Ja, harambaša, garantiram ti da te neće ni jedan od nas trojice ni dotaknuti!

U to im se primače mlad sluga u pohabanoj odjeći, strašljivo im se nakloni i reče da je protivnik staroga Vasilija, jer mu je upravo toga jutra dao otkaz, optužujući ga zbog tobožnje lijenosti.

– Ubijte staroga izrabljivača Vasilija! On je šenuo umom, jer čita neke đavolske knjige. I silan novac što ga je imao, dao je nedavno za neke slike. Ovdje svi misle da je malo skrenuo... A ona, ova tu gore, izigrava sveticu, a kad ode u grad, ostaje ondje i po tri dana i tamo se zabavlja s oficirima i tko zna s kime...

Harambaša shvati da je mladić došao s namjerom da im se dodvori, a to što im priča možda je i izmišljeno i zlonamjerno.

– Šta je tu sada laž, a šta istina? – poviče harambaša.

– Sve je tako kako sam vam pričao. Vasilije je izrabljivač i luđak, a ona nije neporočna i netaknuta kao što naivni o njoj misle. – Tada se priključi k harambaši i reče: – Ako mi date jedan zlatnik, ja ću vam učiniti veliku uslugu. Znam gdje je duplikat ključa ovog ulaza. Ja ću vam ga dati, ali najprije – dukat.

Harambaša migne jednom od razbojnika, ovaj zgrabi mladića za mišicu, a drugi razbojnik priskoči i opipa ga po odjeći i u džepu hlača pronađe veliki starinski ključ.

– A sada, dok se nismo razgoropadili, gledaj da nam nestaneš ispred očiju!

– Ali dajte mi zlatnik!

Jedan razbojnik ga žestoko pljusne i odgurne, a mladić vidjevši šta bi mu se moglo dogoditi, za tren oka potone u obližnjem žbunju.

Harambaša je razgledavao veliki ključ i pri tome ga obuzeše nesvakidašnje misli. Sjeti se davnih godina kad je bio siromašak u svome selu. Svakome je tada morao skidati klobuk. I tako, jednoga dana, krenuo je u avanturu... Zagazio je i u kriminal. Odskitao se u tuđinu, na baraganskoj cesti je imao družinu od deset ljudi. Družina se brzo osula. I sada je kraj svemu. On će otići u neku drugu zemlju, a kad bi imao uza se takvu mladu ženu, to bi bio najslađi začin njegova novoga života...

Kraj njega se iznenada pojavi nekakav starčić, veoma nalik onome što su ga iz divljačke obijesti umlatili na cesti, na putu k Vasiliju. Da nije to prosjakov duh u liku čovjeka? Starčić mu kraj uha usudno progovori:

– Kad ti se rođeni brat uspne na vlast, nije ti više brat. I kad ti žena ljepotica uzazna za raskoši života, a ti u bijedu upadneš, ode ti ona s bogatunom koji je k sebi zovne. Kad čovjek ruke svoje do lakata u krvi nevinih okupa, taj uopće nije više čovjek, niti će to ikada više biti. Za zlotvorom idu uzdasi, teku gorke suze, pljušte orne kletve. A pred njega ususret mu izlazi sudbinska zla kob, kojoj i korak na lješinu zaudara. Kasno je! Tebi više nema povratka!

– Tornjaj se otud nakazo! – uzvikne harambaša i maši za svojim bodežom.

Starac se ne ganu, ne zadrhta. Nasmija se grohotom i čvrstim glasom nastavi: – Ubij me! To je tvoj zanat! Ali nećeš ubiti svoga sudiju koji će te popeti na tanka vješala!

Harambaša odgurne starca grubo psujući.

– Da nisi ti onaj s ceste? Prorok?

– Jest, i ja sam jedan s ceste, a dođoh da ti probudim savjest.

– Bježi ispred mene ili ću te sravniti sa zemljom!

Starac se udalji bez riječi.

Razbojnici krenuše prema ulazu u kulu. Kraj njih se kao neki duh stvori grbava služavka.

– Uzalud vam trud – reče grbavka – ona će radije umrijeti, nego da vam dopadne u šake.

– Bježi otud grbava sotono! – zagrmi harambaša muklim glasom.

Tada predade ključ dvojici razbojnika i naredi im da prodru do vrha kule i dovedu djevojku.

Grbava sluškinja dade rukom onoj gore nekakav znak, i tada se desi nešto neobično. Djevojka je s visine padala u jezero. Harambaša grubo opsuje, a i ostala dvojica se nađoše pokraj njega, psujući.

– Sad možemo ići – reče im harambaša.

– Nećemo li pokušati spašavati ljepoticu?

– Ne! Idemo odmah dalje, dok nije naišla kakva vojnička patrola! Brzo konjima, ukoliko već nisu pokidali ulare kojima su vezani.

Krenuše. S glavnog ulaza je silazila lijepa kuharica, noseći u ruci krčag s vinom.

– Vino! Vino! – vikala je mlada žena. – Podrumi su puni prvorazrednog vina. A vi ste putnici, konjanici. – Za trenutak zašuti. Motrila ih je. – I ja sam imala jednog mladića. I on me je napustio, samo zato što je krenuo vašim putem. Ne znam gdje se nalazi... No, dajte, popijte na brzinu, na stojećke, a evo vam i zalogaj – i žena razmota zavežljajčić, a u njemu je bilo primamljivo pečenje.

– Dobra si duša, vidim – reče harambaša. Momci naprijed, ali na brzinu!

Razbojnici se osladiše pečenjem, te ga zališe jakim rumenim vinom.

– Da nije otrovano ovo tvoje vino? – sumnjičavo će harambaša.

– Bože sačuvaj, šta ti govoriš? Trebao si to reći čim sam vas pićem ponudila, pa bih s vama skupa ispila koliko je popio svaki od vas.

Razbojnici krenuše prema mjestu gdje su ostavili konje. Kad stigoše na mjesto, konji su ih strpljivo čekali. Dadoše im po manju kesu zobi. Ali kad se htjedoše popeti u sedla, noge im postadoše ukočene. Zgrabila ih nekakva čudna malaksalost. Obuzimao ih san.

– Ovo vino je vrlo opojno i snažno – reče harambaša. – Prilegnite ovdje pored konja jedno pola sata, a ja ću ostati kao neka straža.

Momci polijegaše, a nije dugo bilo pa i harambašu zgrabi čudni san. Tvrdo su spavali sve trojica. Kad su se razbudili, shvatiše da je već pala noć, a dvorište je bilo osvjetljeno bakljama. Konji su im bili nekamo odvedeni, a oko njih se stvorio krug ljudi naoružanih sjekirama, vilama i toljagama. Među njima bio je i onaj prijašnji starčić. Spazivši da su se razbudili, on poviče:

– Vežite ih jakim konopima! Samo brzo i bez oklijevanja!

Po trojica-četvorica navališe na svakoga razbojnika i za tren su bili svladani i vezani.

Neugledni starčić stupi pred zarobljenike i podiže glavu.

– Razbojnici! – otpoče on začudno jakim glasom. – Dok ste jahali stepom, mislili ste da ste svemoćni i nije vam palo na um da vam se konopac već plete. Vrijeme ga je isplelo. Vaši zločini su ga ispleli. Pljačkali ste! Ubijali ste! Žegli ste i mučili svoje žrtve, ali nikada niste vlastitu ruku pricvrljili na oganj da osjetite kako to boli. Mučili ste svoje nemoćne žrtve bez trunka samilosti! Zbog svih vaših zločina koje ste izvršili u toku svoga razbojnikovanja, mi, ovdje okupljeni radnici našeg gospodara Vasilija, osuđujemo vas na smrt vješanjem, koje će biti odmah izvršeno.

U to se pojavi Vasilije, zastade pred razbojnicima i časak razmišljaše šta će im reći. Tada progovori:

– Sve ono zlato koje sam vam dao po zakonu sile, neće vam, kao što vidite, ništa koristiti, jer će biti vraćeno u moje skrovište gdje se i do sada nalazilo. To je samo mala količina zlata za ovako veliko imanje kao što je moje, ali mi je garancija da ću svoje osoblje i radnike moći redovito isplaćivati. Ja nemam sinova, već kćerku Luciju, a evo danas se moglo dogoditi da i nju izgubim. Sami ste krivi što se nalazite u tom položaju kada vam je red otići s ovoga svijeta. Bog neka bude milostiv i meni i vama!

Vasilije zamukne, ne reče više ni riječi, već se okrene i ode.

Tada se pojavi grbavka, a odmah za njom i Vasilijeva kćerka živa i zdrava. Grbavka se obrati razbojnicima:

– Ipak je današnji dan vaš sudnji dan. Mi smo vas nadmudrili, a i ja sam tome doprinijela, jer sam iz zabave načinila lutku u naravnoj veličini. Dakle, šta je bilo? S kule nije skočila ova lijepa djevojka koja stoji pored mene, nego je bačena lutka, a trik je, kao što vidimo uspio. Bog nam je kod toga pomogao.

Mladi vlastelinovi radnici zaokružiše razbojnike da ih povedu prema vješalima koja su bila postavljena na drugom kraju dvorišta, ali taj tren se pojavi služavka koja je razbojnike podvorila pečenjem i vinom.

– Vino je bilo izvrsno, ali se u njemu nalazilo i sredstvo za brzo uspavljivanje.

Samo im to reče i odmah se udalji. A kraj njih sasvim blizu stajao je bjelobradi starčić, kao zla kob njihova.

– Šta da vam kažem – progovori starac. – Ne znam. – Možda samo to, da je svaki od onih koje ste u smrt na svirep način otjerali, htio živjeti i imao pravo na život.

– Milost! – zavapiše razbojnici jedan za drugim.

Sa starčeva lica u taj tren iščezne i posljednja crta blagosti.

– Nema za vas milosti! – reče starac i podiže ruku, a mladi ljudi povedoše trojicu prema vješalima.

I prije no što su potegli konopce, inače tvrdi i preokrutni razbojnici zavapiše da ih predadu vlastima, pa nek im tamo sude.

– Mi smo za vas jedina vlast i nitko drugi. Ali, sve vam je uzalud.

Tri trupla se zanjihaše u osvjetljenom dvorištu, a tišina koja je vladala u dvorcu i cijelom okolišu, glasovi koji se stišavahu, fenjeri koji su se postepeno gasili, sve je bilo tako naravno i svakodnevno kao da se nije ništa desilo. I mjesec je bezbrižno lebdio i sjao na svojoj putanji. Čuo se huk sove. I nježni šumor bujnih krošanja drveća.

I tužna priča o razbojnicima bila je doista završena.

NA RAZVALINAMA

Prilazimo bivšem dvorcu i obojica motrimo veliku oronulu zgradu, odavno napuštenu, zidova raspucalih i obraslih mahovinom, jako oštećena krova i mrtvih razjapljenih prozora.

Umirovljeni učitelj Pepo me pogleda kroz stakla svojih naočala s debelim crnim okvirima, i poluglasno otpočinje priču o grofici Dori, koja je jednom bila... jednom tu živjela, na tom kraškom kamenu, u tom sivo-zelenom rastlinstvu, u toj velikoj kući, zvanoj dvorac, među tim zidinama što se uzdižu pred nama i kao da prkose zubu vremena...

– Prozori na kući uvijek su mi nalik na oči nekog živog stvora – kaže Pepo.

– Ali ovo je pred nama mrtav "stvor" – promrmljam. – I reci mi zašto je taj dvorac posve napušten i prepušten propadanju?

– Eh – uzvikne Pepo. – Nije ovaj osamljen. Ima ih još takvih! A to je posljedica propadanja feudalizma, naglih političkih potresa i promjena vlasti...

Na licu mu titra rumena sunčana zraka, pa izgleda mlađe, gube se bore. Motri me i blago se smješka, kao da se čudi mojoj dječjoj znatiželji. Govori polako, jasno, prekida ga kašalj, kvrcka vrhom svog štapa po kamenu, i ponavlja da su kuće doista kao i ljudi: istekne im vijek, pa polagano umiru. Stihija, ljudski nehaj, promjene socijalnih prilika, sve su to uzroci propadanja starog i nastajanja novog. A ova Dorina kuća, bolje reći kućerina, na raskršću seoskih puteva, umrla je još onog dana kada su je napustili posljednji stanari, a to se zbilo nekoliko godina iza drugog svjetskog rata. Sad je mrtva. Prijeti joj uništenje, jer su ljudi već počeli iz nje vaditi kamenje i ugrađivati ga u svoje nove građevine.

Odlazimo k nedalekoj Pepinoj kući, sjedamo u hlad sjenice u dvorištu obraslom gustom zelenom travom; on donosi vino, natače čaše i kada ispismo, ponovo vrati razgovor na vlastelinku Doru. Kad je bio dječak, kaže, kuća je bila u prilično dobrom stanju. Otac mu je tu bio zaposlen, kao neki ekonom i upravitelj, ali je naglo umro od srčane bolesti, kad je njemu bilo tek dvije godine. Međutim, očev otac, djed Emilijo, bio je jak i krepak čovjek, pa je oca zamijenio na njegovoj dužnosti. On je dobro poznavao groficu Doru.

– Grofica? – promrmljam s nešto ironije. – Prava grofica?

Pepo se iskašlje, popije gutljaj vina, pa proslijedi: – Prava? Zašto to izgovaraš s ironijom? Za ono doba bila je prava, a danas kod nas nema grofova ni feudalnih titula, ali ima ih u Europi... Za mene i za tebe, grofica ili seljanka, sasvim je svejedno, ali onda je bilo nešto drugo. – Glas mu je bio sjetan, mukao. Vino je bilo ukusno i godilo nam je, ali neizvjesnost oko lika grofice Dore budila mi je znatiželju.

– Zašto je ta žena živjela sama? – pitam ga. – Sama i osamljena? – To je čudno.

– Zašto? – Pepo je sabirao u svojoj memoriji prohujale godine. – Da li je bila čudakinja? Bila je. Ali u snošljivom omjeru. Zar nema i među nama čudaka, pa im se pokatkad čudimo, ali sebe u objektivnom svjetlu nikad ne sagledamo? Čuj dalje. Kad je moj djed bio mladić, umro je njen otac, stari grof. Imala je samo jednu sestru, koja se udala i otišla u Toskanu. Majka, he, majka im je bila boležljiva osoba, kažu da je i malo skrenula umno, pa je vječno boravila u nekim lječilištima, a jednoga dana javiše da je umrla. Dora je ostala sama.

– Kakva je bila? Lijepa? Ružna? Umna? Glupava?

Izbacivši nekoliko pitanja ispijam svoju čašu i očekujem. Tišina. Čuje se zuj muhe zundare. Zatim i bruj zrakoplova u dubini neba. Pepo me gleda, razmišlja, zatim se tiho oglasi:

– I ja sam tako ispitivao djeda Emilija. Ali djed je bio škrt u svojim odgovorima. Uvijek je ponavljao jedno: "Bila je osobita žena". Pitao sam u čemu je bila osobita, a on mi ne odgovara. Poslije dodaje: "Dobra je bila, makar da je mogla biti i bahata, pa i zloćudna." A ja ga opet pitam: "U čemu se sastojala ta njena dobrota?" A djed na to: "He, u čemu? U tome, što je s ljudima imala lijep odnos i nije prezirala seljake, kao ni svoju poslugu." Tada sam ga i ja ispitivao, kao ti maločas, da li je bila lijepa, a on mi odgovarao mudrački: "Ljepota je ženin ures dok se ne uda, a poslije... Konačno, lijepe žene su često puta ili glupe, ili svirepe. Ljepota nije zalog nikakve vrline, znaš." A ja opet dalje: "Je li bila visoka? Niska? Kako je, dakle, izgledala?" Djed i dalje drobi na svoj način: "Bila je srednje visine, skoro omalena, ali zato žena velikog srca. Plemenita. Školovana u Milanu. Došla je ovamo već kao zrela djevojka i posvetila se svome imanju. Jahala je konja – bijelog konja. I što je najzanimljivije, dobro je govorila hrvatskim istarskim govorom. Voljela je narod. Posjećivala je žene, učila ih, svjetovala, pa je s jedne strane sticala popularnost, a s druge, pred rođacima koji su joj nailazili u jesen, o berbi grožđa, ispadala kao budala, pa kasnije čak i kao luda žena. Govorili su da je to naslijeđe od matere. Saznavši za ta ogovaranja, prekinula je i rodbinske veze". Pitao sam djeda da li se je udavala? On kaže: "Nije. Ostala je stara djevojka. Ako je ostala...

Šaptali su neki da se je držala s jednim svojim službenikom, koji je vodio brigu o polju, osobito o vinogradima. Tko će to znati."

Pepo je užigao cigaretu i tugaljivo se smješkao. – Djed je doživio duboku starost, samo nekoliko godina pred smrt nije više bio grofičin službenik. Ona je umrla, nešto prerano, nije joj bilo više od šezdeset, najviše šezdesetpet godina. Tome je uzrok: njeno jahanje. Zima i hladni vjetrovi. Sahranjena je tu blizu, na seoskom groblju. I kad se tako prenesem u izminule godine, kao da čujem djedov glas. Još se toliko toga sjećam o čemu je pričao. Dora je, govorio je, jedno vrijeme studirala medicinu u Padovi, ali je prekinula studij. Došla je ovamo, u zabačenu provinciju, a njena se sestra zbog toga jedila. Družila se sa seljacima. Liječila im bolesnu djecu i starce. Iz Italije im nabavljala lijekove. Sestra ju uopće nije ovdje posjećivala. A umrla je, pričao je djed, godinu dvije prije Dore. Nije joj išla na pogreb. Nedugo zatim, pojavili se ovdje sestrini sinovi, njih dvojica. Došli s kočijom, a namjera im bila da odvedu Doru u Italiju, makar i silom. Saznalo se i to, da su je htjeli strpati u ludnicu i prisvojiti njen posjed. Prozrela ih je i istjerala iz kuće, a kad su pokušali da je silom posade u kočiju, za tren se sjatili seljani, pa gospodičići dadoše petama vjetra. Kočija ode u trku. – Tako je tu priču završio djed i zadovoljno se smijao.

Pepo je zašutio. Uspravan i visok bio je u tom trenu nalik na neku statuu. Pušio je i razmišljao. Predvečerje je plovilo iznad sela. Oblaci niski, sivi, a dimovi se motaju iznad krovova i krošanja drveća. Krenuli smo ponovo prema dvorcu grofice Dore, kojega su neki sadašnji mještani nazivali "ukletim dvorcem". A to i radi njegova sadašnjeg izgleda kao i zbog nekih glasina koje bi nazvali, recimo, narodna mašta. Tobože, neki su u ljetnim mjesecima, noću, o ponoći, vidjeli bijelu prikazu kako jaši na bijelome konju. Dvorac je, kao što već napomenusmo, bio podrtina u stadiju krajnjeg propadanja, a osim toga grom je u dva maha udarao u te zidine, pa je i to podjarivalo naklapanja da je doista "uklet".

Pošli smo u vrt, gdje su se još nazirale neke staze, a zatim zavirili u nutrinu starog zdanja. Na nutarnjim zidovima još su se vidjeli tragovi nekih šara i ukrasa, tlo je bilo djelomično popločeno, a u orušenim dijelovima bila su legla štakora i insekata... Sve je bilo zapušteno, polomljeno, istrošeno zubom vremena i ljudske nebrige.

U lakoj šetnji smo nastavljali razgovor o grofici koja je jahala na konju bjelcu.

– Bio sam vrlo uporan – priča Pepo – i danas mi je smiješno kako sam često dosađivao djedu mojim znatiželjnim pitanjima. Ipak je bio strpljiv, makar, kao što rekoh, škrt u svojim odgovorima. Nije mi htio opisati izgled same grofice što mu je bilo poznato, ali ja sam upravo na tome vrtao: kako je izgledala? I tako, konačno se djed otkravio, bio sam pred odlaskom iz sela, a djed malo pripit. Sjedili smo ispred kuće, eno ispod onog hrasta, a on mi reče: "Nisam ti htio govoriti o grofičinom liku, jer sam smatrao da je to nevažno kad je riječ o njoj. Čovjek se ne mjeri po vanjskom izgledu, već po nutarnjem: po duši i djelima." Tu je djed zašutio, gledao nekud odsutno pred sebe, smješkao se i svrnuo razgovor na drugo, – na moj učiteljski poziv. Ali se, srećom, opet vratio na groficu Doru. Ona se zvala, reče mi, Dorotea de Friuli. Baba joj, materina mati, bila ovdašnja, ne sasvim, jer joj je otac bio austrougarski viši oficir, možda upravo i general, prezimenom Bosnich, to jest Bosnić. Vrlo ambiciozan čovjek, u stvari baron Bosnich. Taj, dakle odrođeni Hrvat, što nije tada ni bilo čudno, jer je bio čovjek od karijere, imao je u Trstu veliku kuću, bio je već star, ali još pokretan i dolazio je kočijom unuki Dori u posjete. Držao se ponosno i kočoperasto, kao da je Napoleon. Dora ga je voljela iako se nije s njim ni u čem slagala, a on je, k tome, govorio samo njemački i talijanski. Na šetnjama, sretali su ih seljaci i zaustavljali, tražeći od Dore bilo kakav savjet. Pri tome bi i starca uvlačila u razgovor, ali on se srdio i rogušio. Tada bi mu ona uzviknula najprije talijanski: "Ascoltate nonno Bosnic!", zatim na njemačkom: "Sind Sie böse nonno Bosnic!" ili "Caro mio nonno!". Starac je srdito negodovao, jer je ona između toga govorila pučkim, "šćavskim" govorom, smirujući ga riječima: "Ne srdi se, djede Bosniću!". A on bi mahao štapom i vikao: "Ich bin baron Bosnitz!". Ali vratimo se tome kako je Dora izgledala. Nije bila lijepa. Štaviše, bila je skoro i malko ružna: suhonjava, zrikava, a u govoru je ponekad i zamuckivala. Nije na njoj ništa bilo ženstveno. Jahala je svog bijelog konja i ličila skoro na muškarca. Ali je bila mila, i svi su je voljeli. I svi su u njoj vidjeli izuzetnu ženu. Ona je svojim primjerom jasno pokazivala kako do grofovske titule ne drži ništa. A to su joj njeni najviše zamjerali, naime što je zaboravila ono noblesse oblige. A ona je ljudima – čim se preselila u selo – govorila da je nazivaju samo signora Dora.

Pepo je zastao i obojica smo u duhu gledali groficu Doru kako se pomalja na jednom od razvaljenih prozora, ili kako korača zapuštenom vrtnom stazom... Lišće je šumorilo, nebo se sve više mrštilo, večer se spustila na selo, a mi smo u lakom hodu zastali kraj groblja.

– Pogledaj, eno onaj romboidni kamen – pokazao je Pepo rukom uočljiv grobni spomenik na maloj uzvisini. Na njemu je natpis, dakako već teško čitljiv i obrastao mahovinom. Prišli smo mu i pročitali Dorino ime i prezime, ali bez staleške titule.

– Po djedovom kazivanju, – kaže Pepo – na njenom se pogrebu zgrnulo desetak okolnih sela. Plemića nije bilo, a ni rodbine. Dva župnika iz obližnih župa su ispratili Doru i jedan je održao lijep prigodni govor.

– Priča o grofici Dori prilično je suhoparna, skrpljena, s brda, s dola, a ono što neki pričaju kako se Dora pojavljuje o ponoći na bijelom konju, to malo uzbuđuje maštu...

– To je glupost i izmišljotina – kaže Pepo kroz opori smijeh.

– I ja bih tako rekao – dodajem. – Tim prije, što je riječ o ženi koja je živjela i umrla posve čiste savjesti. Njoj feudalna titula i pozicija nije smetala da se približi srcu svoga naroda.

– Izrekao si to kao neku za tren skrpljenu parolu – naruga mi se Pepo. Ali se odmah uozbilji. – Uistinu, tako je kako si rekao. Grofica Dora je bila originalna ličnost. U onom starom vremenu...

Skinuo sam šešir i stajao časak nijem, zureći prema grofičinom nadgrobnom kamenu.

– Šta to činiš?

– Odajem počast Dori.

– U pravu si – suglasi se Pepo. – Slažem se s tobom.

Počelo je kišiti i mi smo pobrzali njegovu domu. Prolazeći u žurnom hodu pored napuštenog dvorca obuzimala me neka čudna zebnja, motreći crne zidine kako tonu u večernji mrak šibane kišom.

PUT KROZ DŽUNGLU

Išli su uporno i sa željom da što prije dohvate put za kojeg su znali da je podaleko, ali i da je dohvatljiv i spasonosan.

Bjegunci.

Za njima su ruševine, požari, krhotine bivšeg života, tragovi i stope poškropljene znojem, suzama, krvlju...

Bilo ih je omanji broj, ostatak družine koja se putem osipala i vraćala zbog umora i malodušnosti. Pa i oni, njih desetina, bili su iscrpljeni, izgrebani, izranjenih tabana, ali jedan među njima, po imenu Opt Mist, postojano ih je hrabrio i uvjeravao da će eto, za sat-dva stići na put spasenja.

Bivši Veliki Gospodar, po imenu Prop Ali, najednom jaukne i zastade. Cvilio je, što kažu, kao zmija u procjepu.

Grupa se zaustavi.

Svi su namršteno zurili u bivšega. Sah Vest, bivša dvorska budala, priđe bivšem gospodaru, sagne se, namah uoči i iščupa mu trn iz tabana, koji je lako probio meku kožu postole.

– Strašan trn! – Reče Sah i namigne čovjeku koji mu je bio najbliži. – Kao da je metalan. – I pri tome se lukavo nasmiješi. – Pa ipak, gospodaru, jauknuo si suviše glasno. – I lako zanjiše glavom. – E, moj Prope. To je bio samo jedan sićušni trn. Dakako, u tvome tabanu. Eto vidiš što znači trn u vlastitom tabanu. A da se taj trn zario u moj taban, zar bi te boljelo?

– Boljelo bi tebe, budalo! – propišti Ali.

– Tako je – reče Sah Vest. – Boljelo bi mene. Ali kakva se pouka dade iz toga izvući? – upitno je motrio Alija. I ne dočekavši odgovora, nastavi: – Evo, kakva! Kad si ti, nekad, zabijao tolikima trnove u njihovo meso, uopće nisi ni pomišljao na tuđu bol. Tuđa bol ne boli, pogotovo ne takve kao što si ti bio. Pa ni mnoge druge. Ali kad trn ubode tebe, tada jaučeš.

– Ajde, ne brbljaj gluposti, nego da krenemo dalje! – reče Prop Ali.

Sunce je već krenulo prema zapadu, a džungla je bila jednako teško prohodna. I neki su već počeli rogoboriti: mačete nam se već istupiše, a naše oči još ne mogu da ugledaju obećana puta koji će nas spasiti. Ako je to samo varka, tada će nas džungla u toku dolazeće noći nemilosno progutati.

– Put će se ubrzo pojaviti! – poviče Sah Vest. – Ali ne zaboravite, braćo, da je i ovo kuda hodamo, put koji se zove put kroz džunglu. Zar ne vidite, da su silne povijuše isječene ljudskom rukom. Ovo je put izlaza. Treba ga junački svladati. To je težak put, ali mi smo sretni da je nedavno, o čemu sam slučajno saznao, neka velika vojna ekspedicija jedne od okolnjih država, istrijebila u ovome sektoru opasnu šumsku divljač. To je naša sreća. Šta bismo mi mogli, da nas napadnu, recimo, tigrovi? Mačete mi imamo, ali je pitanje imamo li dovoljno snage u rukama?

– I kad ti računaš da će doći kraj – kao što reče – i spas sa ovoga puta koji to jeste i koji nije nikakav put, ali mi ga moramo svladati i izdržati sve do morske obale. Moramo se istrgnuti iz ralja zelenog pakla.

– Put će se ubrzo pojaviti – uvjerljivo reče Sah. – Vjerojatno već za sat-dva, asfaltirani put, koji kao zmija vijuga pored obale, prihvatiti će nas kao zalutalu izmorenu djecu i spasiti od ovoga, što ti reče, zelenog pakla. Na obali ćemo se odmoriti, oprati od znoja i prljavštine, nahraniti se ostacima zaliha iz naših torbâ, pa onda krenuti – kud koji...

– Jesi li ti siguran u to što si nam sada izgovorio? – upita jedan sumnjičavi glas.

– Šta je u životu ikada bilo sigurno? – odgovori Sah. – Sigurnost je iluzija, ali niti bez iluzije nema uspjeha.

– A što ako smo zalutali, pa ne uzmognemo naći taj spasonosni izlaz?

– To si ti pitao Prope? Čudim se tvome pitanju. U životu se uvijek luta, a reci, zar nisi i sam do sada uvijek lutao? Ali mi ćemo džunglu ipak svladati i izaći na tvrdi i suncem obasjani put.

Šutnja je bila puna nevjerice i zlih slutnji, a u zraku se osjećala opasnost zbog mračnog okoliša koji je izazivao zebnju i tamne misli. Cijela Propova svita je pružala žalostan izgled: danima su bili u bijegu kroz negostoljubive predjele crne džungle. Svi su bili u ritama, izranjeni, izgladnjeli, ožednjeli, a i sam Prop je pružao jadnu sliku bivšega. Turobno je razmišljao o promjenljivosti životnih okolnosti, o životu koji je za njim i kojega je istom sada, nakon sloma i pada, jasnije sagledao. Uvidio je da se nalazio u stanju skrajnje neizvjesnosti, kao putnik koji se od oluje sklanja u tamnu špilju, a da ne zna što ga u njoj čeka. Vrpoljio se i u sebi preturao Sahove riječi o trnu u tuđoj i u svojoj tabani. Sva njegova bivša moć sada je bila ništavna u zagrljaju tajanstvene i mrke džungle, koja ih je već dva-tri dana stezala u svom naručaju.

Ljudi su mrmorili, psovali, rogoborili, a psovke i crni glasovi su dopirali i do njegova uha.

Na jednom zavoju dvojica iz svite se odvojiše. Oni će, kanda su promrmljali, potražiti neki prečac, što li, ali ubrzo se začuše krici, napale su ih znači divlje zvijeri. Grupno odoše do njih i u ševaru nađoše dva trupla. Prekriše ih granjem, a sve ih je obuzela strava. I pod teškim dojmom dvije smrti išli su šutke i samo se čulo krckanje suhog granja pod njihovim nogama. Očito, morsku obalu i uzmorski put će ugledati istom slijedećeg dana. Zastali su kad je već pala noć. Bilo je toplo i zbog toga su ih još više napadali razni insekti. Na jednoj maloj čistini se ulogoriše, razdijeliše svakome ponešto od mršave zalihe hrane, odrediše po trojicu stražara koji će se smjenjivati svaka tri sata, pa se skutriše jedan uz drugog, omotavši se s ćebadima najviše zbog šumskih kukaca što su ih bockali svojim riocima.

Već u cik zore se probudiše i pođoše dalje.

Prop Ali osjeti da ga trese groznica. Sjeti se trna, pogleda ubodeno mjesto, zamijeti oteklinu, i zaključi da mu je i ta neugodnost došla zbog toga uboda. Jedva je strpao otečenu nogu u kožnu postolu, a pri predahu, teško već hodeći, upita Sah Vesta:

– Slušaj, Sah Vest! Kakav sam ja bio dok sam bio?...

– Kakav? Dovodiš me s tim pitanjem u nepriliku. Vladao si. A svakog vladara jedni slave, a drugi proklinju. Vladar nekome na prsa stavlja odličje, a nekome skida glavu s ramena...

– Pa ti si bio uvijek uza me?

– Ja sam bio tvoja kočnica. Urazumljivao sam te, koliko god je to bilo moguće. Pogotovo onda kad si opijen varljivom slavom skretao na mračne putove.

– Čuj, meni se danas ipak čini da postoji Bog koji ili nagrađuje, ili kažnjava? Šta ti misliš?

– Ranije nisi nikad postavljao takva pitanja.

– Nisam. Vjerojatno sam bio zaslijepljen, kako ti to veliš, lažnim bljeskom?

– Razumije se, bio si zaslijepljen, ali to nikoga ne opravdava.

– Dobro, ali moj protivnik, taj što me je nagnuo u bijeg i progonstvo, govori o meni najgore.

– Zar može on govoriti drukčije? Jasno da ne može.

Prop Ali osjeti pojačanu groznicu. Podigne glavu i pogledom prostrijeli Saha koji je brisao oznojeno čelo.

– Gdje je taj tvoj spasonosni put, lažljivče? Ne znaš ti ni za kakav put, varalico!

– Znam. I ubrzo ćeš ga ugledati. Dakako, ako sabereš dovoljno strpljenja.

Sunce je žestoko peklo i u gustišu stvaralo nesnosnu zaparu. Ljudi su postajali sve nemirniji. Jedan iz pratnje, kao slučajno, našao se u hodu u neposrednoj blizini Propa. U ruci mu mačeta. Sjala se prijetećim sjajem od sunčanog bljeska.

– Slušaj, Prop Ali, što ću ti reći, ja, do jučer przreni sluga, a sada još gori jadnik, kao što si i sam. Reci, da li si se pomirio sa svojom novom ulogom? Nisi se pomirio? Šutiš? Pa tko si ti sada? Nitko i ništa.

Prop Ali je bio uznemiren, ali se nije htio upuštati u razgovor s čovjekom iz svoje pratnje. Zurio je u prijeteću mačetu koju je u desnoj ruci čvrsto stiskao smračeni čovjek pored njegova ramena.

– Ostavi me i odlijepi se od mene! – na kraju je morao reći nešto oštrije. Osjetio je da čovjek ima zle namjere i da bi ga mogao i ubiti. Srećom se k njima primakao Sah Vest koji je od pratioca uz Propovo rame bio za glavu višlji i u tijelu znatno snažniji. Sah stavi ruku čovjeku na rame. Zastadoše.

– Ne budi zao, brate – tiho izusti Sah i blago se nasmiješi. – Što je bilo jučer, prekjučer – zaboravimo. Mi smo sada u džungli, u stanju neizvjesnosti, svi smo jednaki i moramo biti i jednodušni. A uskoro ćemo se razići, pa kud koji...

Ozlobljeni stavi mačetu pod pazuho, priključi se Vestu i prizna mu šapatom: – Htio sam ga ubiti. – I povuče se na kraj njihove povorke.

Sah Vest izvadi iz džepa neki mali predmet i dugo je u njega buljio. Bila je to busola. Podiže glavu i tvrdo se oglasi:

– Eto, morska obala je već u blizini! Ubrzo ćemo biti kraj velike vode, a tada...

– A tada? – upita jedan glas.

– Tada ćemo se razići – Sah Vest se škrto nasmija. – Kud koji...

– I šta nas dalje čeka? – opet je kapnulo tmurno pitanje.

– Šta nas čeka? To ja ne znam danas, ali znati ću sutra. Čeka nas rad za koricu gorkoga kruha. To je sigurno.

Stigli su na zdenac i tu se odmorili, napili studene vode, oprali rane i ogrebotine.

Na morskoj obali se sabiše u grupu, a Prop Ali podiže ruku i umoli družinu da se ne razilazi, jer im želi nešto reći. U rukama je držao torbu u koju sada turi ruku i izvadi zlatnik. Pruži ga čovjeku pored sebe. Isto tako i drugome, i trećemu, te svima ostalima... Tada uzvikne: – Momci, hvala vam na pratnji! Pođite u bijeli svijet i snalazite se... kako koji umije...

Prop se primače Sah Vestu i značajno ga pogleda.

– A onoga što je htio da me ubije, nije bilo među nama dok sam ljudima dijelio svoj skromni dar?

– Eno ga! – reče Sah – dolazi iz obližnjeg šumarka.

I doista, ozlobljeni se primicao sa svojom mačetom i zavežljajem u desnoj ruci, te s naprtnjačom o ramenu. Prišao je k dvojici i stao pored Sah Vesta, tvrdo se nasmiješio i oklijevajući progovorio:

– Bio sam opsjednut sotonom – reče poluglasno. – Molim Vas obojicu da mi oprostite.

Prop Ali se nasmiješi, turi ruku u svoju torbicu i izvadi zlatnik držeći ga u ruci.

– Ovo je mali darak... ako hoćeš, primi ga.

– Hoću gospodaru! I zahvaljujem! – Uze dukat i stavi ga u svoj džep. – Što želim sebi, to i vama! Da se snađemo u širokom svijetu!

Izrukovaše se i čovjek se udalji.

Uz obalu taj čas pristade malen brodić. Prop Ali uhvati Vesta ispod ruke i obojica krenuše prema brodiću. Prop Ali se dogovori s vlasnikom da njih dvojicu prebaci na obližnji otočić, koji se nazirao u daljini.

– Ondje ćemo se odmoriti i razmisliti kuda će koji.

Družina iz džungle se bila već raspršila na sve strane. Sah Vest je iz svoje naprtnjače izvadio lulu, i dok je trpao duhan u škulju, kapnu mu kraj uha Propovo treperavo pitanje:

– I šta nam sada preostaje nakon toliko burnih godina koje smo nekako preživjeli?

– Nešto nam ipak preostaje...

– A to je?

– Nada – izusti Sah Vest nekakvim svečanim tonom. – I užge lulu. U šutnji, obojica su motrili dimove kako se kolutaju i rasplinjavaju.

(1979.)

PREVARA

Dogodilo se to nekako prije godinu dana. Jelka je banula izjutra, a majka joj tek se bješe digla iz kreveta i oblačila u svoju vehtu odjeću. Jelka je kao i uvijek bila vrlo razgovorljiva, čak i slatkorječiva, ali ipak malo zbunjena, jer je njen posjet, jedan od rijetkih, na što ju je mati odmah i podsjetila, bio neuobičajen. Dovezla se, reče, s mužem Jankom, a s obzirom na to da su upravo neki dan kupili novi automobil, htjeli su ga isprobati na nešto duljoj relaciji. Napomenula je da će zamalo stići i obje sestre, prema tome bit će na okupu cijela obitelj, a upravo to je bilo ono što je staricu zbunilo i skoro uplašilo.

Jelka je skakutala po kući, zavirivala u svaki ugao, pronalazila prašinu, paučine, koreći mater da za nju više nije takav osamljenički život u tako zapuštenoj i opustjeloj kući. Zatim je iz torbe izvadila kavu, kekse, šećer, mljela kavu u mesinganom mlincu, pažljivo motrila mater, dok je Janko sjedio pored prozora i pušio.

Šta li je samo razlog njihova dolaska, pitala je starica. Jelka je njena najmlađa kći, do neke godine njena miljenica, a ostale dvije, Sida i Marija, bile su oduvijek ljubomorne na nju. One su rijetko navraćale. Najčešće je dolazila Jelka, ali otkako se udala, nekako pred godinu i pol, i ona se prilično otuđila, skoro ponešto i uzvisila, jer muž joj je bio nešto u gradu, neka čivija... pa se možda čak pomalo i stidjela matere i njezina siromaštva, stare kuće, koja se od trošnosti bila i nakrivila. I to je staricu potajno peklo. Taj kćerin prikriveni, ali ipak primjetljivi prezir. Zato je nakon podulje šutnje i zbunjenosti zastala pred njom i, susprežući jetkost u svome glasu, rekla joj:

– Lijepo je od vas što ste se udostojali svratiti u ovu moju straćaru?

Zet se osjetio pogođen i odmah je reagirao:

– Kći mora posjetiti majku. A ja sam došao u njenoj pratnji. Dovezao je, zašto bi se truskala autobusom.

– Znači da ti inače ne bi ni došao?

– Ne bi.

– Hvala. Iskren si, a to je, kažu, vrlina.

Poslije ispijene kave, Jelka izađe pred kuću, na ulicu, i spazi da dolaze sestre. Vrati se i reče materi da su i njihovi muževi nedavno nabavili automobile. Tada joj prišapne kako su nedavno smislile da na

ovaj izlet povedu i nju, tako da se i ona malo razonodi u društvu mladih.

Starica je kćerku motrila sumnjičavim pogledom.

– Izlet? Pa šta će to meni? Ne, izlet mi zbilja nije potreban!

– A zašto ti ne bi bio potreban? – reče Jelka. – Slabo smo te posjećivali, morali smo se skućiti, mnogošta nabaviti, i tako... A tebi se moramo eto i ispričavati, a osim toga, potrebno je porazgovarati s tobom malo opširnije i o našem, a i o tvome životu. I još smo riješili da ćemo s tobom održavati vezu svakog mjeseca, naizmjence. A danas polazimo u obližnje Toplice, pa ćeš i ti s nama.

– Šta ću ja, dijete, u Toplicama? Zdrava sam, unatoč godinama. Istina, malo sam ishlapila, ali što je najglavnije, u ambulantu uopće ne svraćam. Životarim tako u svom kutu, još radim i u vrtu, imam krumpira, luka, salate...

– Ali danas moraš poći s nama, majko! Bile smo nehajne i nepravedne prema tebi. Zato je ovo zgodna prilika da ti se ispričamo. Bit ćeš s nama dva dana, pa ćemo zbog toga ponijeti i nešto tvojih stvari. I neka znaš: dogovorile smo se da ti svakog mjeseca pošaljemo po jednu svotu novaca, evo –, otvori torbicu i izvadi bijeli previjeni papir – tu je ugovor, crno na bijelom, jer što je napisano, to je sigurno. Od sada nećeš više životariti kao da nemaš nikoga svoga. I bit će ti mnogo bolje, vidjet ćeš.

Janko je šutio, pušio i osluškivao glasove iz dvorišta. Pri tome se nekako čudno smješkao.

U taj tren stigoše i ostali. Sida sa svojim Franom i Marija s mužem Antom. Starica ih zapita za unučiće, ali joj rekoše da imaju paziteljicu, a djecu je nezgodno voziti na dulji put. Njoj je to bilo čudno, pa reče da je sramota što ona uopće ne pozna svoje unučiće. Obećaše joj da će ih dovoditi čim bude slijedeći susret.

U kući nastade graja. Rastrčaše se po sobama, po dvorištu, pa čak i po vrtu. Odjednom se među njima našao i nov, nepoznat čovjek. Spomenuše da je to odvjetnik, jer je bolje, rekoše, da ugovor s materom bude i službeno potvrđen, tako da se ni jedna strana neće moći izvlačiti i izgovarati. Mati se snebivala, čudila, zbunjeno vrtjela glavom, motrila kćeri u lijepim haljinama i s dotjeranim frizurama. Ispila je s njima i sa zetovima neko čudno žućkasto piće, tobože za zdravlje i sreću u prigodi njihova upoznavanja. Tako rekoše i raskokodakaše se, poturiše joj papir da ga potpiše, utrpaše joj u ruke pisaljku. Ona je gotovo nesvijesno povukla dva-tri poteza, papir iščezne, donesoše neke

zavežljaje, zaključaše kuću i posjedaše u automobile. Stara je bila s Jelkom.

– Slušaj, Janko! – obrati se starica zetu. – Kakav je to ugovor što sam ga netom potpisala? Ti si, što vele, činovnik, službenik, ti znaš... Reci mi istinu!

– To je za tvoje dobro – nevoljko propenta Janko. To reče i više nije otvorio usta.

– E, djeco moja, da je živ moj Joso, vaš otac, – uzdahne starica – sve bi drukčije bilo.

– Ništa se, mama, nemoj plašiti. Sve će biti dobro i ti ćeš biti zadovoljna.

Starici se na očima pojaviše krupne suze. Prekrila je lice s dlanom desne ruke.

Ubrzo prispješe u Toplice. Bio je sunčan dan i popuhivao je blag povjetarac. Čuo se žvrgolj ptičica. Jesen je tek počela rujiti vrhove bujnih krošanja.

Upadoše među svijet i žagor, nađoše se za stolovima, a pred njima se ubrzo pojavi jelo i piće. Bili su dobre volje, pa na kraju počeše i pjevušiti. Vrijeme je brzo teklo i u graji i pjesmi neke mladeži, stigoše i popodnevni sati, pa je i sunce brzalo svome zapadu.

Ponovo posjedaše u automobile, ali ne krenuše natrag u staričino selo, nego svrnuše na neki, za nju, nepoznat put, oširok i svježe asfaltiran. Išli su, te odjednom stadoše pred nekakvom zgradurinom, koja je sličila dvorcu. Bila je bijela i imala je upadljivo crveni krov. Stadoše ispred glavnog ulaza. Izvukoše staričine zavežljaje. Jelka uhvati majku ispod ruke, krenuše u nepoznatu zgradurinu, počeše se uspinjati stubištem, uvedoše staricu u malenu bijelu sobicu s jednim krevetom i stolom. Tu se pojavi i djevojka u plavoj opravi. Pokazaše joj staricu.

– Ovo je naša mama – reče Jelka čudnim, gotovo uzdrhtalim glasom. I okrenuvši se materi, reče joj: – Ti ćeš, mama, ostati ovdje neko vrijeme, da se priviknеš, a poslije... vidjet ćemo. Po želji, moći ćeš k meni, ili jednoj od druge dvije kćeri. Eto ih, tu su, pa neka ti potvrde moje riječi.

– Dakle tako, moja Jelkice! – Po srijedi je čista prevara! Stara je tek sada prozrela što se s njome desilo i što se oko nje zbiva. – I što je ovo ovdje? Kakva je to kuća?

– To je dom za starce, to jest za ljude u kasnim godinama života – tvrdo objasni Janko. – Ostat ćeš ovdje jedno vrijeme, a mi ćemo dotle urediti tvoju staru kuću.

– Znači, prevara! – usklikne starica očajno. – Vi ste me obmanuli! Mene, jadnu i nezaštićenu ženu? Pa zašto?

Svi su stajali oko nje u krugu i uvjeravali je da je to što su izveli doista za njeno dobro, te da će joj biti bolje, da će imati poslugu i potrebnu njegu.

– Već sutra ću se vratiti u svoju kuću! – odlučno je uzviknula starica.

– Nemaš je više! – Promrsi Jelka kroz zube. – Potpisala si, kupac će u nju brzo useliti, a novac ćemo upotrebiti za plaćanje ovoga doma.

– Prevara! Ljudi, to je velika prevara! – viknula je starica nekoliko puta. – Zaplakala je, i bacila se preko postelje grcajući.

Kćerke i zetovi se izvukoše iz sobice kao sjenke. Kraj starice je stajala službenica doma, koja joj blago progovori:

– Smirite se, majko! Za sada ostanite tu, a mi ćemo vidjeti što možemo za vas učiniti. Pa ako vam se ovdje ne bude svidjelo, vi se kasnije možete vratiti i u svoje selo.

– Hvala vam, dobra ženo! – mrmljala je starica i brisala suzne oči. Nemoćna, sama, ostavljena i razočarana, primirila se, ali s potajnom nadom da će se ipak vratiti u svoje selo.

I dani potekoše svojom putanjom. Izlazila je u selo i svraćala u seosku crkvu. Susrela je župnika i ispričala mu što joj se dogodilo. Pitala ga je: da li ona može u tome svemu išta izmijeniti?

– Istina je, – rekao je župnik – djeca su vas prevarila, ali morate im vjerovati da vam nisu mislili zlo, nego naprotiv, oni smatraju da je ovo za vas najbolje rješenje. Smirite se, i oprostite im. I kad vas koje posjeti, nastojte da taj susret prođe u srdačnom tonu. Majkama je tako suđeno; da se žrtvuju...

Prošlo je, međutim, pola godine, a k starici nije nitko svraćao. Dobivala je paketiće, dopisne karte, riječi ispričavanja, dobrih želja, čestitali su joj imendan i rođendan, ali je nitko nije došao posjetiti.

Jednoga jutra starica krene u crkvu. Putem je dolazio automobil i zaustavi se upravo kraj nje. Iz automobila izađe Jelka, a Janko je ostao za volanom i pušio.

– Mama! O, mama! – klicala je Jelka, ali tada zamukne i neodlučna zastade pred majkom. – Smijem li te zagrliti, majko?

– Smiješ, Jelka! Ali mi reci zašto ste mi uopće došli? – Ote se starici pitanje skupa s uzdahom.

– Trebala sam već deset puta doći, – iskreno će Jelka – ali nisam se usudila. Pa ni sestre. Ali sada sam došla s jednim prijedlogom. Čuj! Ako želiš, možeš se preseliti k nama. Janko je s time suglasan.

Starica pogleda Janka, a ovaj uz smiješak kimne glavom.

Tek tada Jelka zagrli i poljubi majku. I šapne joj u uho: – Valjda se više ne srdiš na nas? Oprostila si nam, reci, pa ako jesi, da mi padne ovaj teret s duše moje.

– Jesam! – reče starica. – Vi ste moja djeca, a ja sam vaša mati. I hvala ti na ponudi, ali ja ostajem ovdje. Nije mi loše. Privikla sam se. I što je najglavnije, dobro me služi zdravlje i pohodim i crkvu, pa idem i na šetnju. A jednom ću tražiti da me dom pusti na nekoliko dana. Tada ću vas sve po redu obići. Nego, od sada i vi svratite češće. Znaš da si mi obećala kad smo se zadnji puta lani rastali?!

Istoga se časa pojaviše još dva automobila, i iz njih istrčaše Sida i Marija s muževima. Oko starice se stvorio krug.

– Bilo nas je stid, – priznala je Sida – da ti izađemo pred oči. Ali, ako želiš, možeš preći bilo kojoj od nas tri, svaka ti može ostvariti topli kutak.

– Ne! – reče starica odlučno. – Ne trebam ničije pomoći, niti milosti! Sretna ću biti, ako vama bude dobro.

Kćerke su bile zbunjene. Starica je vidjela da se osjećaju nelagodno. Osjećale su se poražene i posramljene. Nisu znale kako da joj se obrate i što da joj kažu.

– Mi smo i opet došli na izlet. Hoćeš li s nama? – pozva je Marija.

– Ne, hvala vam, neću! Idite i zabavite se, a mene ostavite da se sredim, pa poslije... ako hoćete, posjećujte me, a ako nećete...

Kćerke se izgrliše i izljubiše s materom, a tada joj predadoše zavežljajčiće s darovima. Svi se vratiše u automobile i odjuriše cestom. Sve tri su joj doviknule na rastanku:

– Do viđenja, mama, već za kratko vrijeme!

Starica je stajala tužna, ali zadovoljna. Nije im bilo svejedno što su sve tako nespretno izvele, mislila je. Stidjele su se i kajale, i nisu imale mira, a to je dobro. Sad je između njih srušen zid razdora.

S crkve se oglasilo zvono. Starica krene. Stupala je kratkim putem preko travnjaka i zadovoljno se smješkala.

– Ah, ta djeca! – Mrmljala je kao da se obraća nekome pokraj sebe. – Često puta su okrutna prema starcima, a ne misle na to da i njih očekuju pozne godine.

Sunce je rasipalo obilate zrake po krajoliku. Vrapčići su živkali u zelenoj živici. Starica je u duši osjetila olakšanje. Korak joj postade živahniji. Oči, zabliještene suncem, kao da su veselije bljesnule okrijepljene duševnom, nutarnjom radošću.

(1986.)

SUZA

Selo je nasmijano i vedro, jer se već od rane zore na njeg sručuju obilati sunčani traci. Drveće tek razlistalo, grane se blago njišu na tihom povjetarcu. Zrak je pun svježine, proljetnog daška od cvijeća i mladih trava.

U dugoj dvorednoj ulici vladala je tišina, jer su seljani već bili na njivama i po vrtovima, a vlažni seoski put se otegao sredinom i drijemao u obilju sunčanoga sjaja.

Nešto prije podneva pojavila se u tihoj ulici elegantna limuzina, a u njoj dvoje: srednjedobna žena i prosijed muškarac. Kola se zaustaviše pored starca koji je stajao na prelaznoj stazici i zjapnuo u lakirane limove, a žena se oglasi pitanjem:

– Da li poznaš slučajno Nikolu Ikića?

– Tko njega ne pozna! – starac će otresito. – Ispičutura i propalica, to je Nikola!

– A mene se ne sjećaš?

Starac se zapilji u ženu svojim zrikavim očima i reče da je nije nikad vidio. – A da sam te kadgod i vidio, pa i znao, tko bi te prepoznao, kad se vi, gradske žene, maškarirate i bojadišete, te vas kadgod jedva prepozna i rođena majka.

– Ja sam Mara, nekada sam živjela ovdje – s Nikolom.

– Mara? – zine starac. – Ona žgoljava sirotica? Znam te, znam. A tko je taj do tebe?

– To je Talijan kod kojega radim u njegovu poduzeću.

Tada i starac uoči da je registarska tablica na automobilu drukčija od domaćih.

– Ej, Maro, dan ti tvoj, što si se promijenila! Postala si dama! Eh, a onaj tvoj... samo što nije umro... – i tu zastade, ušuti.

– Šta je s njim?

– Vratio se i on iz tuđine, ali je isti kao i prije. Jako je oronuo, okrban je kao stara kanta. Ništa od njega. Rakiju pije, loče, i sve više propada, što kažu, trepa dok ne krepa. Čuo sam da je ovih dana gotovo na umoru...

– Od čega boluje?

– Tko će to znati. Nešto je u njemu pregorjelo, prepuklo... Od rakije, Maro, to je sigurno.

– Imaš ti pravo. Rakija je njegova bolest i njegova smrt. – Obrati se čovjeku do sebe i na talijanskom mu prepriča sadržaj razgovora sa starcem. Krenuše u selo. Zaustaviše se pred zadružnim domom, gdje je bila gostionica s nekoliko stolova ispod krošnjate stare lipe.

Pila je limunadu. Polako, gutljaj po gutljaj. U njoj se javljala sjeta. Nahrupiše sjećanja. Ronila u sebe i vraćala se u one dane. Kuća Nikolina propadala. U njoj vladala bijeda i nesklad. U tome jadu Nikola snivao svoje snove. Imao je vlastite poglede, svoj stav, svoja načela, svoje mjere, ali sve u neskladu s onim što je nalagao svakodnevni život. Bila je lakomislena, zanešena, očarana njegovim lijeporječenjem; bila je mlada, bijedna, izvukla se iz očeve kuće gdje se kruh teško namicao za više usta. Nikola planirao, snovao, obećavao, a ona trpjela. U ljubavi je podnosila bijedu. Jednoga dana uvidjela je promašaj. Na tri-četiri mjesta bio se zaposlio, ali bi ga brzo otjerali, jer je bio nesklon radnom posluhu i uvijek na svoju ruku. Nestabilna ličnost. I da li je mogla voljeti Nikolu i gladovati na dugi neki rok? Tada je počeo i piti. Nadničario je da namakne piće. Na stolu svakodnevno zdjela krumpira. Slao ju je u polje da ukrade glavicu kupusa, plod bostana, jabuka, krušaka... Vukla se selom u prnjama, tonula u očaj, i počela svakodnevno pomišljati na bijeg iz Nikoline kuće.

Pokušavao se otrći piću, radio je u šumi kao čuvar izrađene drvene građe što su je tu skladirali i otuda slali u Italiju. Ali za trezvenjaštvo bilo je već kasno. Nije se mogao otrći. Zaticali su ga pijana za radnog vremena. Oprostili mu jedanput, dva put, a onda ga otpustiše. A upravo tih dana, dok se motala oko drvenog skladišta susrela je Talijana Markučija, trgovca drvenom građom, kojemu se ta ustrajna žena s mužem pijancem sažalila, pa je Nikolu zaposlio kao nadničara, i s ono stotinjak naših riječi što ih je natucao, pokušao ga osvijestiti. Na koncu je vidio da je Nikola posve izgubljen čovjek, pa je digao ruke od njega, a Mariji svjetovao neka ga ostavi, jer uz njega neće moći još dugo izdržati.

Nikola pao u postelju, Markuči otputovao, a njoj je palo na brigu da im namakne prehranu. U prnjama i skrajnjem siromaštvu, uz čovjeka koji je bolovao skoro tri mjeseca, nadničarila je s motikom sve dok nije stiglo pismo od Markučija. Ako je stanje kod nje onako kako je bilo dok je kao predstavnik firme tamo boravio, neka si uredi isprave i doputuje k njemu, naći će joj posao. Poštom joj šalje novac za putni trošak i takse kod vađenja putnih isprava.

Od tada je prošlo skoro deset godina. Odmah po njenom odlasku i Nikola kao da se prenuo. Postao sabraniji, šutljiviji, prionio za posao, a onda iznenada izvadio putnu kartu i otputovao u Austriju. Poznanici iz sela joj javili da je zakovao vrata na kući i otišao s obećanjem da će se vratiti kao bogat čovjek. Poslije tri godine pisali su joj da se je vratio, donio nešto novca, ali to brzo potrošio. Nije se okanio rakije. U Austriji se nije mogao dulje održati, jer je on čovjek koji se ne može drugome "potčiniti".

Markuči blago potegne ženu za rukav.

– Možda bi bilo bolje da mu se uopće ne navraćaš?! A ti mislila da se popravio? Da se nisi skanjivala i oklijevala, mogli smo već biti u braku nas dvoje...

U ženi je bremčala jedna tužna stara struna. – Kad smo već svratili u selo, tada ga moram posjetiti. Možda je zbilja na samrti? I ti pođi samnom i budi u blizini kuće. Tko zna što se može desiti. Nakon toliko godina...

Nikolu je zatekla u postelji, u prnjama, bradata i neostrigana, ispijena, s groznicom u očima koje su buljile u nju ne prepoznavši je nekoliko prvih trenutaka.

– Ti? – najzad je prošaptao glasom doista umirućega. – Kad si došla?

– Na prolazu sam. Putujem u Grčku, s njim, s Markučijem.

– Uh, prokleta vještúro! – prostenjao je Nikola Ikić. – Udala si se za njega? – I jezivo je zaškripao zubima.

– Još nisam, ali moglo bi se i to desiti. A i desit će se, jer vidim da se nisi promijenio, ni popravio. Ti si bolesnik, jadnik, propao si do kraja...

– Do kraja – reče Nikola i podiže ruku kao da će se nečim nabaciti na nju. – Ja sam gotov. Umrijet ću danas, ili sutra. Svejedno mi je, ali ja još imam toliko snage da tebe ubijem. Zašto si me ostavila, droljo?!

– Ja nisam drolja, Nikola! Ja sam žena na svome mjestu, nego si ti... ali se prekine, ne htjede upotrijebiti jači izraz. – Ti si posve izgubljen čovjek, a uz luda čovjeka i žena postaje ludara. Nikakav čovjek može od žene načiniti prnju, smeće, ili obratno, ako je pravi čovjek, čovjek na svome mjestu – anđela. A ti si prema meni bio bezobziran, krut, nauviđavan do kraja.

– Ja sam htio najbolje, ali je ispalo najgore. A ti ni pet, ni šest, nego Talijanu u naručaj.

– Nisam mu uletjela u naručaj, već sam prihvatila posao, pa sam radila i štedila, imam i ušteđevine, znaš. A Markuči je ozbiljan čovjek, radnik, stručnjak, on kuću kući.

– Mene si ostavila da krepam za plotom kao šugavi pas?! – uzviknuo je i na upalom licu mu se upali rumen. – Zmijo! Došla si da me mučiš! U ruci ti je zavežljaj, želiš me darivati? O, hvala plemenita gospo, ali od tebe mi ništa ne treba. Ništa neću primiti iz tvoje ruke. Droljo! – odjednom se prodera. – Smeće! Gubi mi se s očiju! Odlazi!

Mara se niti ne pomače. Od prepasti. A Nikola čudnom, neočekivanom kretnjom desne ruke dohvati sa stolice porculanski krčag s vodom i snažno ga baci prema njoj. Posuda joj prozviždi pokraj glave. A on klonu. Glava mu pade na prsa, a oči se zgasiše. I ruke mu se ovjesiše niz tijelo. Na usta mu udari pjena, zatim sukrvica, a između usana se protoči hropac, jecaj.

Mara otvori prozor i zovne Markučija.

Ispriča mu što se zbilo i kako joj je u lice dobacivao ogavne i uvredljive riječi, izraze. Markuči se tužno osmijehne i dohvati Nikolinu odjeću, stavi je na stolicu i upita:

– Dozvoli da te obučemo?

Nikola je šutio, ali se nije opirao. Kao da u njemu nije više bilo ni trunka snage. Zajednički ga obukoše, omotaše starim pokrivačem i iznesoše do automobila koji je stajao pred uličnim ulazom. Položiše ga napol polegnutog na zadnje sjedalo. Nije se opirao, niti je išta progovorio. Mara pronađe ključ i zaključa kuću i predade ga prvoj susjedi.

Automobil poteče dugom ulicom. Mara je motrila bolesnika onako bespomoćnog ispijena i iskopnjela, pribojavajući se da ne izdahne prije nego što ga dovezu u gradsku bolnicu.

– Kako ćemo s njim? – zapita Markučija. – Neće ga primiti, jer nije socijalno osiguran.

Markuči se nasmiješi blago i dobrostivo. – Platit ćemo bolnicu petnaest dana unaprijed, pa poslije neka o njemu vodi brigu općina. Kuća je ipak neka garancija, a mi kad se vratimo, vidjet ćemo kakvo je stanje, kao i to što ti je potrebno poduzeti.

– Hvala ti, prijatelju, – prošapta žena. – Dobar si i želiš pomoći čovjeku. A ovaj nesretnik se baca na mene porculanskim bokalom. Oh! On bi me i ustrijelio da mu se u ruci našlo vatreno oružje.

– Nemojmo biti suviše strogi prema teško bolesnome čovjeku. On je u očajnom stanju i to mu smanjuje odgovornost.

Mara se zagleda u Nikolu. Bio je u bunilu, u nekakvoj polunesvijestici, ali toga trena vjerojatno je shvatio nešto od toga što se s njime događa. Iz oka mu bliknu krupna suza, i odroni se niz crnu nakostrušenu bradu.

Ulazili su u gradić i usmjerili se prema bolnici.

IDILA U SNIJEGU

Niski luksuzni automobil dojuri po snježnoj cesti i stade nasred trga. Kočijaš Garo ga pogleda, namršti se, promrmlja neku pokudu i glasno doda:

– Gle, toga vraga kusatoga!

U očima mu se caklila ljubomora. Odvrnuvši pogled od blještave ljušture, pogleda svoje saonice i vranca koji je nemirno toptao kopitom desne noge. Snijeg se spuštao u gustim rojevima, a podnevno se nebo naleglo na gradić. Iz automobila izađoše dvojica: jedan štrkljast, visok, a drugi onizak debeljko. Šofer potjera automobil prema gostionici, a stranci se zaputiše cestom u živahnom razgovoru. Obojica bijahu obučeni u duge debele bunde, a na glavi im lijepe astraganske šubare. Zastadoše pokraj Gare. Visoki izvadi iz usta cigaretu i upre strog pogled u kočijaša.

– Jesi li bio skoro u Klisuri? – upita ga.

– Jesam. Jučer sam bio – mrzovoljno odvrati Garo.

– Može li se tamo automobilom?

– Danas više ne! – odsječe Garo. – Snijeg je stvorio nanose.

– Je li to istina? – Sumnjičavo će visoki.

– Ako mi ne vjeruješ, a ti pođi pa se uvjeri – Garo mu odvrati jednakom mjerom.

– Dobro, dobro – niski će nešto mekše. – Da li bi nas htio svojim saonama prebaciti do Klisure?

Garo se zamisli. Nakrivi glavu i naškubi usne, pošuti, pa reče:

– Već je podne, a put je dug pet kilometara. U najboljem slučaju tamo bi mogli stići oko pet. Tada je već mrak. Neću moći natrag. Ne, nije mi zgodno da vas vozim. Snijeg je suviše dubok...

– Slušaj, – reče štrkljasti – mi smo ljudi mogućni, pa ćemo ti povrh kirije platiti večeru i konak. Zorom ćeš se vratiti, a možda i mi s tobom.

– Malo je kasno – oklijevao je Garo. – Pa ni ovaj snijeg što stalno sipi ne miriše mi na dobro. Mnogo ga je, a bit će ga još i više. Pokatkad se javi i vijavica. Mogli bi čak i skrenuti s puta...

– Mi još večeras moramo biti u Klisuri! – naglašavali su stranci. – Radi se o neodgodivom poslovnom dogovoru.

Garo ih je motrio, upravo ispitivao: na nogama im čizme, a ispod raskopčanih bundi, vidi se, fina odjeća. Bit će to neke budže, mislio je. Sigurno imaju i odebele novčarke.

Skinuvši s konja šareni pokrovac, prostre ga na stražnje sjedalo saonica i pozva strance da sjednu i umotaju se. Tada zakopča štranjge, uspne se na svoje mjesto i pucne bičem. Ubrzo su bili izvan gradića, u polju. Kočijaš se na mahove osvrtao i zirkao u strane ljude koji bijahu podigli pelcove i glave su im u bijelo runje potonule sve do noseva.

Zima je đavolska nepogoda, mislio je Garo. Ali ne za svakoga. Za ovakve je šala. Njima je toplo. U džepu imaju novaca. Na nogama dobru obuću. U želucu meso, kolače, vino. A u njega stari gumeni opanci i iskrpljene čarape. Studen ga ujeda kroz staru iščihanu odjeću. Za njega je zima – zima. Za njih je užitak i bijela idila.

Snijeg je bivao sve gušći i pahuljice su okrupnjavale. Bilo je ugodno motriti polja u beskrajnoj bjelini, drveće u debeloj snježnoj presvlaci, stare porušene ograde kraj puta pod debelim pokrovom snijega. Ali ujedno je i strah ulijevala u njih ta beskrajna bijela plahta, iz koje je samo ponegdje virilo neko drvo ili poveći grm. Uz laki šum saonica, budile se i različite misli. Uskoro se u blizini ukazala i šuma kao neki sivi zid na bliskom obzorju.

– Ima li u toj šumi vukova? – Upita uneke niski.

– Aaaa? – promrmlja Garo. – Vukova, pitate? Pa bude ih ponekad. Lanjske su zime u dva-tri maha rastrgali po koju ovcu. Preklani su napali i neke putnike. Pojeli su jednoga lovca, a bio je tust – nasmija se Garo i pogleda debeljka – znao sam ga, sličio je na vas, ali smljaskaše ga u slast, samo koščice ostadoše od onakve ljudine.

– Gluposti pričaš! – javi se škrkljasti srdito. – Kurjaci pojeli lovca. Istom štogod. Pusti to...

Putnici potonuše u nelagodnu šutnju. Tada se ponovo oglasi škrkljasti:

– A jesi li ti pismen, seljače? – Glas mu je bio strog i opor, tako da je istančano kočijaševo uho namah razabralo da se u saonicama nalaze ljudi od vlasti i moći. Nije se ni plašio, ni uzbuđivao. Tek je slegao ramenima. Navre mu slina, ali pola pljuvačke je progutao, a drugu polovinu otpljunuo preko pritkoline.

– Nisam pismen, ali znam čitati i novine, a i ljude – najzad je odgovorio mrzovoljno i otresito.

– Hm. – Promrsi štrkljasti. – Odmah sam znao da si divljak i neznalica. Dabome, nepismen čovjek, to je slijep čovjek kraj zdravih očiju. Takav zbilja ne vrijedi ni puke lule baguša.

– Pa, znate, – otezao je Garo uvrijeđeno – ni ta vaša napoprijeka tvrdnja ne vrijedi lule baguša. I ovaj, kako da kažem, nisam ja baš tako benast kako vi to, ovaj, mislite. I ja valjda nešto znam. Nekog sam vraga i ja naučio u životu.

Bio je srdit. Kašljucajući, razmišljao je o putnicima i njihovim skupim bundama, o čizmama koje se lašte, o mekoj koži i rumenilu njihovih lica. Zatim o sebi. I o svemu drugome što ga je na životnom putu jedilo i trlo. Mrštio se, mrmljao, uzmahivao bičem, uzvikivao "đio"! i pognut, glave uvučene u ramena pogledavao tamno nebo koje je bilo nisko, mračno, činilo se kao da se spušta sve niže.

To poludrijemovno razmišljanje presjekao je ledeni fijuk vjetra koji stade srljati preko polja noseći guste rojeve pahuljica kočijašu i putnicima u oči, u lice. Val navrle studeni zavlačio se u odjeću. Gari su zeble obje noge i za tren zaboravi na svoju malopređašnju srdnju, i okrene se putnicima:

– Jeste li vidjeli kako je kad se priroda rasrdi?! Ovo mi ne sluti na dobro.

Putnici se uplašeno zgledaše.

– Samo ti tjeraj, valjda ćemo se nekako provući – reče niski. Saone počeše sjeći prve snježne nanose. Na takvim bi se mjestima jedva nekako provlačili, a konj je s naporom prtio bijelu naslagu koja mu je mjestimično dosezala sve do koljena.

– Ne može se brže – reče Garo. – Bojim se još i gorega. Nego – reče otežući – mogli bismo krenuti jednim prečacem, pa bi skratili put za oko dva kilometra.

– Dobro, – visoki će – a ti hajde prečacem!

Bili su nadomak šume koja se pred njima isprriječila kao mrka, ledena stijena. Kad zađoše u šumu, vjetar se stiša. Putnici zapališe cigarete, pogledaše na ručne satove i na nebo koje je s jednakom upornošću prosipalo rojeve gustih pahulja.

Garo svrne kroz usku prosjeku, tragom koji je bio nešto prohodniji od dotadašnjega.

– Đio, Vranac! – uzvikivao je i vitlao bičem konju iznad hrbata.

U jedan mah saone se zaustaviše. Garo se ogledavao lijevo i desno, okoliš mu se učini čudnim, nepoznatim. Počne piljiti u drveće, u

žbunje, vrteći glavom. Siđe, pomokri se, zažge cigaretu, i skinuvši otrcanu šubaru, poče se po tjemenu.

– Zalutali smo – reče. – Ja sam se zbunio. Moramo se vratiti na glavni put.

Putnici uskipješe. Naročito štrkljasti, koji osu na kočijaša paljbu ljutitih uzvika i pogrda.

– Ja ću te prijaviti vlastima, nevaljalče! Saboteru! Namjerno si skrenuo s puta, samo da nam napakostiš!

Garo je odbijao dimove i polako okretao saone. Kad su se vratili na glavni put, na zemlju se spuštahu već prvi valovi tame. U vrhovima drveća uporno je zavijao jak vjetar. Putnici su jednako rogoborili, prijetili, psovali, okomljivali se na strpljivog kočijaša kao bijesne ose.

Čim su izašli iz šume, dočekaše ih još deblje naslage snijega. Sada i samoga Garu poče obuzimati strah. Na jednome mjestu nanos je bio toliki, da su morali stati. Garo pogleda obojicu zabrinutim pogledom, kojim je govorio više nego riječima. Nevoljko se oglasi:

– Ne možemo dalje!

– I sada? – graknuše obojica skoro u isti glas.

– Sada nam se može desiti da uzmoramo sići, i u snijegu načiniti postelju za konačenje. Preko nas će pasti debela naslaga snijega, i na proljeće ljudi iz okolnjih sela će nas pronaći. Oko nas će cvasti visibabe, a naši rođaci će nam priredititi svečani pogreb uz vatrogasnu muziku.

Garo se tugaljivo smješkao, gladio brke, očito zadovoljan svojim dosjetkama. Polako je paptao dogorijevajući opušak i nešto smišljao. I pored sve brige u njega se počela uvlačiti neka vragoljanska dobra volja, pogotovo kad je vidio da se lica obojice putnika pretvoriše u preplašene maske, a u očima im strah i mnoštvo zlogukih upitnika. Vidiš li ti, mislio je, kako se dostojanstvo moćnih može rastopiti u jednome trenu. Kao dim jedne cigarete. I zato zadovoljno reče:

– Siđite, pa ćemo pogurati saone ukoliko mislimo večerati u Klisuri.

– Tko? Mi? – pobuni se visoki.

– Jeste! Vi! Vaša visosti! – naruga se Garo i skine šubaru tobože kao na pozdrav.

Oklijevali su, sašaptavali se, ali poguraše saone skupa s Garom.

Prešavši debeli nanos, zadihani i u snijeg ogrezli do pojasa, odhukujući, sjedoše u saonice. Nastaviše put. Kad stigoše do nekakva potoka, pojavi se nova zapreka. Most je bio jako oštećen i nekoliko

radnika su vršili popravke. I konja i saonice su morali prevesti niz nasip puta i zaobići most, pa preći preko potoka koji je srećom bio tvrdo zamrznut.

Nastaviše put. Polako, kroz smetove, tako da je Garo ponegdje morao silaziti i voditi konja, držeći ga za ular, a tada opet sjesti u saonice i piljeći u bjelinu tražiti prethodnu prtinu. I u njega je ulazio nemir. Za njima i oko njih je ledena šuma i posvuda prostrano bijelo polje. I Klisura se još nije pojavljivala. Ne vide se ni bilo kakva svjetla. Samo smrknuto nebo i rojevi ledenih pahuljica.

– Večeras moramo biti u Klisuri – mrmljao je niski, a štrkljasti je njegove riječi ponavljao.

– Ako, ako... – Garo je slijegao ramenima. I premda su već bili na nešto utabanijoj prtini, a i jedno je svjetlašce već ugledao, ipak je namjerno odhukivao i mrmljao.

– Prokleta vucibatino! – uzviknuo je štrkljasti. – Skupo ćeš mi ovo platiti. Samo dok stignemo u selo...

Garo odjednom zaustavi saone, zapali cigaretu, pogled upre u obojicu, ali kroz tamu jedva im je zamjećivao lica. Nakon kratke šutnje, reče im:

– Siđite obojica, jer je put na ovom mjestu neprohodan. Moramo pogurati saone.

Obojica siđoše i počeše gurati othukujući i stenjući, a kad se na jednom mjestu zaustaviše zbog predaha, Garo im reče:

– Nisam ni slutio da i neki tobože fini ljudi, znadu tako psovati i drugoga vrijeđati. Govorilo se da su kočijaši najveći psovači. A ovdje se ne zna tko je kočijaš.

Niski se nije osvrtao na Garine riječi, već je huktao i gurao saone još dva-tri časka, a tada stade i reče da više ne može.

– Popni se u saone – reče Garo. – Sad je prtina nešto utabanija.

Povezoše se nešto brže i u trenutku kad je Garo sigurno već znao da je Klisura blizu, on zaustavi saone i s hinjenim strahom upita svoje putnike:

– Recite mi šta da radimo? Ne znam više puta!

– Pa kako ćemo mi znati, brate, ako ti ne znaš? – propišti niski.

– Vrag je on, a ne brat – promrmlja štrkljasti.

– Dobro – reče Garo. – Krenut ćemo nasumce, ali kao pješaci.

Krenuše, ali nije prošlo ni desetak minuta, a niski se stropošta u snijeg i za sobom povuče i štrkljastog. Garo se u polutami zlobno smijuckao. Ali dade glasu nešto brižnosti:

– Dobro je, te je snijeg mek, pa se niste povrijedili!? – I priskoči obojici u pomoć.

Opet krenuše pješice, uz saone. Garo se obrati niskome:

– Kako vam je? Možete li?

– Zlo mi je. Jedva hodam. A i srce mi je slabo.

– Popni se u saone – predloži mu Garo. Ali vaš drug neka ide samnom pješice, jer je konj jako premoren zbog dubokog snijega.

Minuše kraj malena šumarka i ugledaše svjetla Klisure. Svi zadovoljno odahnuše, ali štrkljasti se iznenada oglasi, srdito uzvikujući:

– Znao si lopove, da je tu selo, ali htio si da nas mučiš, je li?

Garo zaustavi saonice.

– Slušaj! – reče štrkljastome. – Dosta mi je tvoga brundanja i zanovjetanja! Kad bi samo znao kako su grube i tvrde ove moje seljačke ručetine, manje bi me vrijeđao! To je jedno. A drugo je ovo: ja ću sada sjesti u saone, jer je put ugažen i vidljiv, a ti prti snijeg kako ti je volja. U moje saone nećeš sjesti, pa upravo da si glavom car!

– Čovječe! – Poviče niski. – Jesi li ti lud?

– Ti se ne miješaj! – odvrati mu Garo. – Od tebe ću naplatiti pola kirije, a od tvoga kolege ne trebam ni parice.

– Šugavče! – Vikao je visoki iznenađen i zaprepašten. – Tako ti poštivaš službena lica ove naše države?! Tako, je li?

Garo pucne bičem i saonice krenuše bržim tempom.

– Smeće! – vikao je štrkljasti za saonama i posrtao po debelom snijegu, lomatajući rukama kao neka sablast.

– Prijatelju – molio je niski. Zaustavi i uzmi ga u saone. On je čovjek oštra jezika, ali inače nije rđav.

– Nije on dobar čovjek! – vikao je Garo i pri tome se pobjednički smješkao, uživajući što mu je uspjelo štrkljastome napakostiti. – Evo, sad ćemo odmah vidjeti kakav je! – Zaustavio je saone, malo su

počekali, i kad ugledaše tamnu siluetu visokoga, on zaviče: – Požuri! Povest ćemo te, samo mi se moraš ispričati zbog vrijeđanja, dok si mi davao uvredljive nadimke.

Štrkljasti odvrati s novom porugom na Garinu adresu.

– Eto vidite! – reče Garo debelome. – Taj čovjek je nepopravljiv! A ja sam pogriješio što ga nisam ostavio još na pola puta.

Čim prispješe pred seosku gostionicu, niski htjede isplatiti cijeli iznos – prema pogodbi. Garo odbije.

– Pola svote! – reče odlučno. – I dodatak za prenoćište i smještaj konja.

Uze novac, nabaci na Vranca hasuru i uđe u gostionicu.

– Deci oštre grozdovače! – vikne i udari šakom o stol dajući si oduška. I pijući polako, ne htjede ni pogledati štrkljastoga kad je upao u gostionicu, te sav uprpan snijegom uperio u Garu pogled iz kojega su siktale ljute guje.

(1973.)

ODLAZAK VELIKOG ČOVJEKA

Svježi dah noći krijepio je njegova umorna pluća. Miris proljetnog cvjetanja širio se nad raskošnim naseljem pokraj morske obale, budio pritajene čežnje, golicao nemire umornog krvotoka...

Takozvani čarobni kutak turističkog Orijenta.

Titrava svjetla raznobojnih žarulja. Odrazi nebeskog zviježđa. Mjesec i njegov žuti sjaj. Oleanderi. Palme. Stotine raznovrsnih lađica u krstarenju zalivom pod obilatim svjetlom punog mjeseca. Priroda razbuđena bujanjem. Obrisi vitkih minareta brojnih džamija, uzvici i poklici, bruj sjetne pjesme o ljubavi, nježni zuj mandoline, požudni vrisak harmonike...

Veliki Čovjek leži dotle na raskošnoj terasi i umire. Kraj uha mu vibrira servilni glas njegova odanog Dvorjanika:

– Ti si neumrla veličina, o, Veliki Čovječe! Tvoje ime zapisano je u mnogim ljetopisima širom svijeta! O tebi se desetljećima govori, priča i prepričava, jer su djela tvoja svuda poznata i slavljena...

Veliki Čovjek je dahtao. Njegovo je srce kucalo sve sporije i to ga je pretvaralo u obična smrtnog čovjeka. Na čelu mu se pojavljivahu graške znoja. Riječi laske koje su plesale oko njegova ležaja, odrazi ozvjezdana neba u stamnjeloj plaveti mora, pjesme, koje su dopirale iz živahnog zaliva, mirisi proljetnog buđenja kao i sva ta beskrajna ljepota mlake noći u kojoj se rasplamsavaju strasti i bujaju neodoljive čežnje, sve to ostavljaše ga ravnodušnim i sav se bješe pretvorio u uho koje osluškuje tapkavi korak blize smrti, u strepnju koja samo za sebe znade, i u strah koji izvire iz ponornih dubina čovjekova bića i svojim maglovitim zavjesama prekriva i najljepše obzorje.

– Dohvati mi pehar s najboljim ciparskim vinom! – zaječi Veliki Čovjek.

– Ali Veliki Čovječe! Liječnici su vam svjetovali... Oni vam zabranjuju... – šaptao je skrušeni i pretvorljivi Dvorjanik.

Na usnama Velikog Čovjeka zaigra ledeni osmjeh beznadne poruge, i on se s očima prepunim prkosnoga bljeska zapilji u svoga Dvorjanika i okosi se na njega glasom strašne zavisti:

– Pljuckam ja sada na sve liječnike i na sve mudrosti i domišljarije ovoga svijeta, na sve zvijezde nebeske i lampione što sjaju i blješte na zemlji i u svemiru, na sve slavoluke i vijence lovorove, i zdravice i lažljive pozdravne govore i uzvike, na sve titule i medalje i diplome i laži u rukavicama i rukavice na prljavim rukama; pljuckam ja i na sve čemu sam se još do jučer divio i što sam žarko žudio, za čim sam danonoćno hlepio; pljuckam ja na sve to, jer moje srce kuca sve tiše, sve tiše... Zato mi dohvati pehar, da se napijem još jednom kao ljubavnik s bodežom u grudima, nakon probančene noći u jeku ludog karnevala. Ljubavnica je izdala ljubavnika i predala ga u ruke krvniku, a ona već pala u naručaj novoga kavalira, a mene, svoga viteza koga je pregazio točak neumitne mijene, zaboravila je i on umire bijedan i prezren u samoći i u crnome očaju...

– O tebi svuda govore s udivljenjem i sa strahopoštovanjem, o Veliki...

– Sve je to dim na vjetru, moj Dvorjaniče! I sve to, ta slava i hvala, sve to ništa ne koristi mom premorenom srcu!

– Ti posjeduješ ogromno blago u dvorcima, u zlatu i dragom kamenju!

– Ali ni to nije od koristi mom bolesnom srcu!

Veliki Čovjek je pritovorenih očiju zurio prema moru, ali nije vidio ništa što mu je vidik nudio te prijatne i raskošne večeri.

Njegov je pogled obuhvaćao krivudavu crtu njegova puta, izminulog puta, a ova se u polutami vijugala kao plamena zmija.

– Jedan čovječji vijek – prošapta Veliki Čovjek – kako je to kratko, i kako je samo brzo prohujalo...

– Prohujalo je, – prošapta i Dvorjanik – ali iza tebe su ostala neprolazna djela!

– Neprolazna? – i umirući se s teškoćom tvrdo nasmija. – Nema neprolaznih i neumrlih djela, naivni čovječe. I ja sam bio mlad i jak. I sila. I pomišljao sam da sam gospodar svijeta. Pih. Kakve obmane znadu zatrovati lakomo ljudsko srce! Obmane mladih godina. A sada, gle, moje tijelo je postalo podrtina. I umire. A ti me tješiš s utjehom o nekakvoj neumrlosti, ti laskavče i pretvaralo!

Dvorjanik je šutio. Nije znao što bi Gospodaru odgovorio. Bio je sredovječne dobi, vjerovao je u život, ali u tim trenucima kao da je osjetio suštinu tragične farse kada se topi ljudska moć i slava.

– Kako je samo strašna obmana bio cijeli taj moj život što mi je iza leđa – zavapi Veliki Čovjek. – Taj život, mislim, što me je obmanjivao sjajem i varljivim bljeskom. Taj prokleti život kojemu se svi i najgrandiozniji sadržaji ruše u jednome trenu kao kula od karata...

– Tako vam se samo pričinja, Veliki Čovječe, ali ne mora biti da je uistinu tako! Vi ste bolesni, ali zašto se ne bi mogli svojom jakom voljom istrći iz kandža okrutne bolesti?

– Dvorjaniče, ti tako govoriš, ali ni sâm ne vjeruješ u to što meni govoriš! Za mnom su ostale legije pokorenih i pokornih; za mnom su ostali tragovi, stope, planovi, drski snovi, pokušaji, eksperimenti, – svašta. A ti to nazivaš velikim i neumrlim djelima? Ne! Sve je to isprazno i sve je varka, i sve se krši i lomi u znaku moga kraha, moga odlaska!

– Proživio si veliki, upravo veličanstveni život, Veliki Čovječe!

– Dvorjaniče, iz tebe govori i nešto zavisti, ali i želja da mi ugodiš, da me utješiš! Uzaludan posao, jer je istina jedno: svi moji putovi svijetom sada su samo pusta sjećanja – uspomene. Tko će se za deset ili pedeset godina baviti mojim životopisom, a to će reći mojim avanturama, mojim ljubavima, mojim mržnjama, mojim spletkama, mojom krutošću spram nepokornih, mojim nezajažljivim željama i snovima? Tko? Nitko. A ja evo ležim u ovome zakutku gdje sam želio potkrijepiti oronulo tijelo, te sada vidim da sam sâm i osamljen, i napušten, da mi srce slabi, da sam na tome ležaju siromašniji i prezreniji od najbjednijeg prosjaka, koji tetura cestom toliko kontrastnog Orijenta, gologuz, gladan i žedan, ali napušten i sam.

Dvorjanik je šutio. Pružio mu je pehar s vinom. Veliki Čovjek ga obuhvati obim drhtavim rukama. Zagrgoće piće u njegovu grlu i sva mu utroba za trenutak oživi, on sabra posljednju snagu i šakom lupi po stoliću do ležaja, kao nekada. I trenutno snažnim grlom zaviče, kao nekada:

– Dozovi moje sinove! Hoću da ih vidim!

Dvorjanik namigne lakeju u prolazu i već za nekoliko časaka pojavi se, ali samo najstariji sin Velikoga Čovjeka.

– Gdje su ostala dvojica?

– Tuku se i grizu oko diobe tvojih imanja; svađaju se od jutra do večeri! A sad ih je stid da ti dođu pred oči. Boje se.

– A ti? Ne tražiš svoju trećinu?

– Ne! Odričem se svega u njihovu korist. Ja sam stekao kvalifikacije i radit ću, pa si zaraditi nasušni kruh vlastitom mukom.

– Sinko, sila si! – kao ptica izleti Velikom Čovjeku pohvala iz usta. – Moći se odreći pohlepe, strasti prirođene čovjeku, to je junački čin. Čestitam ti! Ti si mi velika utjeha u mojim posljednjim časovima! Otiđi i nastoj da ih stišaš i urazumiš, ako ti bude moguće.

Najstariji se pokrene, sagne i cjelune oca u ruku. Starac htjede nešto reći, ali mu je iz grla izlazio tek nekakav nerazumljivi zvuk. S teškoćom pokrene ruku kao da je njome htio dati neki znak, ali mu ruka klone. Polako ju stavi na prsa. Ležao je opružen i teško disao. U jednom trenutku trže se, te s obje ruke htjede da se uspravi gornjim dijelom tijela, ali klonu i Dvorjanik ustanovi da mu teku posljednji trenuci života. I doista, nije se više micao. Dvorjanik ustanovi da mu je srce prestalo kucati. Veliki Čovjek postade tog trena obični – mrtvi čovjek.

A vjetrić, maestral, i dalje se igrao lakim zastorima i mirisnim grančicama rascvalog oleandra u kutu bolničke terase, grančice tankog stabalca zibale se poput mlađahne balerine, tako nevino i bezbrižno, kao da se u neposrednoj blizini nije ništa desilo...

MAČKE

Rušili staru seosku ulicu – tako je određeno po novom urbanističkom planu. Na mjestu starih prizemnica, izgradit će se veliki stambeni blok. Seljaci su bili iseljeni, otkupljene su za njih druge kuće na drugom kraju gradića, do neki dan sela. Seljaci se zgledavali, kimali glavama, mrmorili riječima.

– I tako naše selo nije više selo – rekao jedan.

– Neće da bude selo – dodavao drugi.

Kad su rušili posljednju kućicu, kraj nje, na cesti, stajao starčić, onizak, mršav, skrušen, tih i zamišljen. Stajao je i gledao u šutnji. S lulom u ruci, koja nije gorjela. Motrio je voćke, tarabu, bijeli zid koji se raspadao pod udarom krampova.

Stajao starac dugo, skoro cijeli sat, na mahove palio lulu, paptao, ali ona se brzo gasila. Stajao je s tugom u očima, u cijelom svom liku trošnom od života koji je bio za njim, stajao i tugovao.

Kraj njega zastao mlađi čovjek, inženjer, pogledao ga, promrmljao pozdrav.

– Ovo je tvoja kuća? – upita ga.

– Moja – bivša.

– Žao ti je?

– Žao mi je – prizna starac. I glas kao da mu je zadrhtao.

– Dobio si drugu, odgovarajuću kuću – reče inženjer.

– Dobio sam – promrmlja starac – ali druga je – druga. A ovo je moje djedovsko gnijezdo. Tu je moj život, moja mladost. Tu su uspomene.

Zašutio je, pognuo glavu, a oko mu je okvasila suza.

– Nemoj žaliti – reče inženjer obazrivo. –Vrijeme donosi promjene. Vidiš kako se u posljednje doba naši ljudi prosuše po svijetu, napustiše rodna sela, njive. Mnogi se od njih neće nikada više vratiti niti u svoj zavičaj, u rodno selo, a kamo li tek u oronuli djedovski dom.

– Znam – reče starac. – Znam, ali meni je žao. I da me nije sram, pružio bih se po toj tratini i naglas zaplakao.

– Vjerujem ti – reče inženjer – i shvaćam te. Ali šta ti koristi ta tvoja tuga?

– Ništa – prošapta starac.

U to dotrči dječačić, unuk, i uhvati djeda za rukav vunenog kaputa.

– Dido – reče mu s uzbuđenjem – vidio sam u šljiviku našu staru macu.

– Da, da – reče djed. – Na mačke nitko ne misli. Odnijeli smo stvari, odselili goveda, konje, kokoši, starudiju, laste su odletjele i na proljeće će graditi nova gnijezda, ali na mačke se nije nitko sjetio.

– Dao sam joj kruha – reče dijete. – Odmah ga je pojela. Šta misliš, da je uhvatim i odnesem u našu drugu kuću.

– Ne koristi – reče djed. – Ona bi se vratila. Pas se privija uz čovjeka, a mačka uz kuću. Neće ona promjene, ona će se tuda motati, gladovati, sve dok je ne udavi kakav ljuti pas, ili ne ubije opekom neki okrutni prolaznik.

– A druge mačke, dido? Gdje su one?

– I one su tu u blizini, po voćnjacima.

– I što će biti s njima?

– Ne znam – reče djed. – Ne piše im se dobro.

Inženjer se blago nasmiješi.

– Zanimljivo – reče. – Dijete se sjetilo mačaka, a mi koji rušimo staro i gradimo novo, nismo na njih ni pomislili, a ne pomišljamo ni na ljude.

– Vi na mnogo toga niste ni pomislili – prijekorno reče djed – Vi samo dođete, pa rušite. U ime zakona i propisa, a mi se moramo pokoriti. Ja, eto, mogu svisnuti od jada, ali to nije važno. Nikome. A dijete je vidjelo našu staru mačku i nahranilo je. Eto.

Djed je zamišljeno palio ugaslu lulu.

Dijete ga povuče za rukav.

– Mama je rekla da dođeš kući.

– Mama? – djed promrmlja kao da se prenuo iza sna, glavom kimne inženjeru i pođe za djetetom bez riječi.

ZAŠTO?

Mato je pušio i nakrivljene glave motrio me iskosa. Lice mu bješe u sjeni, ali brazde na čelu i obrazima uočljive su i izrazite. Ima Mato i više od šezdeset godina, oči mu plahe, pune brige i nekog tinjajućeg očaja. U očima mu ogledalo duše. I patnje što ih je u bježanju ispred smrti doživio, a sada je u tužnom i neizvjesnom izbjeglištvu. Pričao mi je kako je stradao njegov susjed, ubogar Ibrica, duševno smućen i oštećen, a i fizički krhak.

Čim u selo stigoše strašni glasovi, mi namah počesmo skupljati najnužniju sitnariju u dva tri omanja zavežljaja. I čekaj. I čekaj. Jeza čovjeka podilazi. Pušiš, odhukuješ, pljuckaš. Čak i zaplačeš u potaji. Kuneš sudbinu, Bosnu planinsku, Motajicu prokletu. A sve je uzalud. Znao sam da će nas otplaviti očekivani crni sat. I tako, kažem Ibrici, inače dobrom susjedu, siromahu, kažem mu da ćemo sigurno u bježaniju.

Ibrica mi odgovara: – Žena mi s dvoje dječice već ode. Sići će u Posavinu ravnu, ima tamo nekog roda. Bog neka joj pomogne da se snađe.

– A ti? Ti ćeš kada i mi ostali?

– Ja neću. Neka me ubiju. Eto mi u avliji dvije ovce, pet kokoški, pijevac, te naše motike s kojima smo kod kasabskih poljodjelaca kruh zarađivali. To je sve. I ja. Neka pometu to sirotinje, pa i mene.

Mato se zakašlje. Zuri u prljavi pod. I riječi kao da mu kaplju s usana:

– Ibrica je jedan od ogromnog broja onih koje su crni ljudi – neljudi već za onog prošlog rata zatirali i uništavali. I njega, Ibricu htjedoše onda preklati, već mu krvlju bilo zaliveno grlo, kad li u blizini zapucalo, pa su prekinuli nedjelo, pobjegli, a jadnik se izvukao, ali zauvijek oštećen i na duši, i na tijelu. A tada, dok sam ga zvao da skupa s nama bježi, on me naivno ispitivao: "Koji su to sada, u ovome pohodu?" Ja mu velim da su to sinovi onih nekadanjih, točnije već i unuci, jer i unuci za pušku već dorastoše. Ah, gle, čudio se Ibrica. Pa ti, sadašnji, isti su kao i oni nekadašnji. A možda još i ljući, bezdušniji? Potvrđivao sam mu, te još dodajem da on ipak spremi zavežljaj za bježanje. Neće. On neće bježati. On je već i sada živi pokojnik. Njemu je to sve gnjusno, taj, takav život, u kojemu se pojavljuju crni ljudi – neljudi, dolaze dakle pred njegov rođeni kućni prag, i sve uništavaju. Zašto? Pitao je svojim razdrtim glasom Ibrica. Zašto to čine? Reci mi! Nisam mu ni znao niti mogao odgovoriti. A sutradan u cik zore, našem se selu primicao pakao. I svi nagrnusmo šumom, brdom, uskim prečacima šumskim. Tražim očima Ibricu. Ibrice nema. On je ostao...

Ubrzo sam čuo, – provali Mati hrapav glas iz grla – čuo sam da su ga ubili. Kuću mu zažgali. Mrvice imetka raznijeli. To uradiše unuci onih nekadašnjih. A vidiš, taj njegov naivni "Zašto?" To je i pitanje, ali i optužba. Teška. Iza te optužbe stoji Bog koji će zasigurno svakome suditi po pravici. A meni se, brate, često puta javlja onaj Ibričin mukli glas koji do neba vapi s riječju od pet slova: Zašto?

LUTKARSKO KAZALIŠTE

Došla u selo – što se skutrilo blizu same tek neki dan stišane fronte – kazališna lutkarska ekipa i prikazivala neke zanimljive scene, u vezi s pucnjavom i ratom. Bilo je tu i veselih prizora, ali i jedna zgoda koja je nukala na razmišljanje. Evo, njenoga sadržaja: ubili mladiću oca. A otac mu bio dobričina, dobročinitelj, čovjek uzorit, nikad nije ni mravka na cesti zgazio. I njega, u mraku, ubili nepoznati lupeži, a zašto? Zar samo tako, zbog neke krvave "razonode"? Tko zna. Svakako i to je pojava u znaku opće ratne psihoze, u danima, kažu neki, kada na pojedinim rajonima život čovječji ne vrijedi ni lule baguša.

Sin ubijenog, Fran, traži ubojicu. I saznaje tko je. Fran je vojnik, uzima dva dana dopusta, kreće u šumu, traga gdje bi mogla biti razbojnička baza, jer i oni su, rekoše mu, kao neki vojnici, drukčiji od tih kojima je pripadao Fran.

Lutajući, Fran susretne starog pastira Luku, kojeg je poznavao još iz mirnih dana. I Luka je u bijegu. Oduzeli mu stado, a on jedva izvukao živu glavu. A riječ je, reče Luka, o ubojicama Franina oca. Među njima je bio jedan, zovu ga Lule. A Luka, jedne noći, kao ono Indijanci što piše u knjigama, prišuljao se do njihova logora i slušao njihov razgovor. Ubojica je Lule. To je sigurno. Rastadoše se. Luka mu odlazeći dovikne: "Pazi! Kad ti bude na nišanu, tada: gruu!" Fran se zamisli. Osjeti umor od mnogog hoda i napetosti. Pripremio je pušku i spuzao u grmlje da se odmori. Odjednom se prene. Netko nailazi šumskom prosjekom. Da nije ubojica? Luka ga je opisao debela lica i neskladne medvjeđe pojave.

Doista se pojavi strašni Lule. Bio je sasvim blizu. Fran je stezao pušku, prsti mu bjehu na otponcu, ali u nekom čudnom grču. A Lule zastao i kao da je instinktom nešto nanjušio, vrati se. I to bržim korakom. Uplašila ga šuma i blizina moguće smrti.

Fran nije ubio Luleta. Vratio se svojima. Časnik ga pitao: "Zášto ga nisi ubio?" Rekao je da ga je uhvatio grč u desnoj ruci. Časnik je vrtio glavom. A Fran je, valjda u sebi mislio: eto, da sam ga i ubio, zar bi mi se vratio otac? Ne bi.

Poslije predstave režiser je malog kazališta pitao momke: šta bi koji uradio na Franovu mjestu? Gotovo svi graknuše da bi kaznili

ubojicu. Jedan mladić je šutio i smješkao se. Časnik ga upita šta bi on uradio. I mladić reče: "Ništa. Odmahnuo bi rukom." Upitaše ga šta je on po školi i zanimanju. "Bogoslov sam, pri kraju, te ću skoro prikazati svoju prvu misu." Na te riječi svi kao da se posramiše. Razmišljahu o veličini praštanja.

RAZMJENA ČOVJEČNOSTI

U zapovjedništvu rekoše Mati da su dobili obavjest od njegove majke kako je ozbiljnije bolesna, pa je po momku iz njegova sela poslala zamolnicu, da ga puste na kratak dopust. Poslije sat vremena ponovo ga prozvaše i dadoše mu papir. Mato ga je s prikrivenim veseljem presavio, i sad mu je u džepu – osam dana dopusta.

Prije polaska mu rekoše: – Prijeki i najkraći put ide kroz šumu koju presijeca prometna cesta, uz koju su zapažene manje grupe neprijatelja. Zbog toga će s tobom poći i Jure, tvoj znanac, on će ići nekim službenim poslom, a u tvome selu se rastajete. Prelazak puta je opasan, ali također i prolaz šumskom prosjekom, zbog mogućih zasjeda. Neki dan su pucali na našu patrolu i jednog nam momka srećom lakše ranili. Ali su i naši pogodili jednog njihovog. Iz tih dakle razloga obojica ponesite oružje. Potraži Juru, pa krenite. Neka vam bude sretno!

Snijeg je padao cijelu noć i prtina je bila neutabana, a snijeg je dosezao iznad gležanja. Ipak su živo koračali i brzo se umoriše. Zastadoše zbog predaha. Čuli su daleki pucanj. Tu je već na pomolu i put kojega će, ako ustreba, pretrčati.

– Tko li to tamo puca, da mi je znati? – Jure je bio smrknut i srdit. – Oružje ćemo nositi u rukama. I dragi Bog, sačuvat će svog... – kiseljkasto se nasmija svojoj dosjetci.

– Ih, šteta što nam izmače Božić – uzdahne Mato. – Pobježe nam, što vele, ispred nosa. Danas je doduše treći dan, ali to više nitko ne slavi. A kako je nekad Božić bio svečan i veseo. Eh, kad se sjetim. Ali u ovim prilikama u kojima živimo, nema više onog nekadanjeg. I sada, kažu, bolest materina, he, neće valjda biti nešto ozbiljno. Ona me se zaželjela, znam, već se podugo nismo vidjeli. Da je barem nešto ranije poslala zamolnicu.

Na rubu ceste zastadoše. Tišina. Snijeg usitnio, još sipi, ali usitnjen. Pogledaše lijevo i desno, žurno presjekoše cestu. Nigdje nikoga. Samo crne vrane kruže iznad šume i grakću.

– Ove vrane nisu dobar znak, kaže narod. – Jure to reče sa smiješkom nevjerice.

Požuriše šumskom prosjekom širine oko deset metara. Zbog opreza išli su njenim rubom, jedan za drugim. Šuma je bila u raskošnoj bijeloj presvlaci, tiha i tajanstvena. S obje strane ustobočilo se bezlisno grmlje

gloga i divlje ružice. Ondje gdje je grmlje bilo gusto i visoko, zastajali bi i osluškivali. I dalje je vladala tišina, tek bi se na mahove čuo glas neke ptice. Pod nogama su im pokatkad krckale suhe grančice prekrivene bijelim snježnim plaštem. Opet su osluškivali. Tada naiđoše na revir debelih hrastovih stabala.

– Ovdje moramo biti oprezni, – posavjetova Jure – jer iza nekoga debla lako se može sakriti naoružan čovjek.

Tek što to reče, obojica kao da začuše blisko krckanje granja. Stadoše.

– Netko je u blizini – prošapće Mato.

– Nema nikoga. Hajdemo dalje – Jure će.

Ali istoga trena iza debela hrasta pokaza se glava čovjeka i u hipu nestade.

Vojnici protrnuše i zgledaše se, stiskajući u rukama oružje spremno za pucanje. Unatraške se povukoše do najbližih debljih stabala, dva-tri koraka dalje od samog ruba prosjeke.

– Tko ima tamo? – uzvikne Mato.

Čekali su možda pola minute.

– Izađi iz zaklona, nećemo pucati! – povikao je Jure.

Tišina. Trenuci teške neizvjesnosti.

– Izađi, dajemo ti riječ, a mi smo vojska od riječi!

I doista, iza debla izađe čovjek s pucaljkom, ali o ramenu, i lako uzdignutim rukama. Bio je neprijateljski oficir, mršuljav, visok, s očima koje su pokazivale zbunjenost i strah. Mato ga namah prepozna.

– To mi je susjed, – reče šapatom, kuća mu u selu nije daleko od moje kuće. Vlaji jesu, ali do sada su bili mirni seljani.

– Ti si Arsene?! – uzvikne Mato. – Ne boj se! – doda, i prebaci pucaljku preko ramena.

– Jest, ja sam to – odvrati čovjek i škrto se osmjehne.

Sretoše se. Oči u oči.

Mato se dobrodušno nasmija. Pogleda u smrknutog Juru – Arsen je – reče – kidnapovan kad je automobilom prolazio pakračko-požeškom cestom, i to od svojih zemljaka, pa je tako zapao i ostao...

– Stvar doista stoji tako kako si ispričao, ali ja ću već ubrzo okrenuti novi list, čut ćeš možda o tome u našem selu. Nego, da ne gubimo vrijeme. Ja moram u svom pravcu, a i vi kud su vam naredili.

Nećete se sresti s našima, jer jučer poslije incidenta s vašima, napustili su ovaj rajon, jer ni ova šuma nije ni malo pogodna za ratovanje.

– Eto vidiš – reče Mato. – Ovo se ne dešava svaki dan. Mogli smo se međusobno i poubijati.

– Istina je, Mato! – potvrdi Arsen. – I to se moglo dogoditi, ali eto, hvala Bogu koji nam je u dušu udahnuo dovoljno čovječnosti, pa smo je sada razmijenili.

– To si dobro rekao. A sada ćemo se lijepo razići. Nego, u kakvoj si ti jedinici? Nisi valjda u takvoj što sve pred sobom razara i satire?

– Nisam. Diplomirani sam inženjer mostogradnje, a sada u nekakvoj pionerskoj četi, pa ti mi na terenu pravimo ili popravljamo mostove, u stvari mostiće, i osiguravamo prolaze i prijelaze.

– Onda, evo ti ruke! – Mato se rukova s Arsenom, a zatim i Jure. Krenuše dalje.

– Eto vidiš, Jure kako je život čudna, hazardna igra. Sad te ima, a već za sat ili za dva – nema te.

– Jest, duše mi moje, tako je! – potvrdi Jure.

To reče i skide s leđa ranac. Izvuče plastičnu bocu sa žutom tekućinom.

– Kad nismo mogli za Božić biti kod kuće, i ovdje u šumi našoj također je lijepo i svečano, svuda nevina bjelina, a pri duši milina, pa da kušamo ovu moju šljivovicu, što mi ju neki dan poslao moj dado.

I progutavši nekoliko gutljaja, osjetiše vedrinu pri duši i zadovoljstvo što se šumski susret završio bez prolijevanja ljudske krvi.

Ubrzo se nađoše pred Matinim selom.

– Ja ću se ovdje s tobom rastati i poći drugim pravcem – reče Jure. – A ti ćeš ubrzo stići k svojoj materi.

– Eto, moj Jure, za par dana opet ćemo biti skupa, u jedinici.

Mato pohita u selo, snijeg više nije sipio, a on tek sada pomisli da je mati možda i ozbiljno bolesna, pa čak i na samrtnoj postelji. Brzo se našao pred svojom kućom, i banu u nju kao oluja.

Mati je sjedila na raspremljenoj postelji, a otac je za stolom prelistavao nekakav kalendar.

– Kako si, majko? Je'l ti bolje? – vikao je s nešto uzbuđenja.

Mati ga zagrli i prizna mu: – Ja sam doduše srčani bolesnik, ali dobro mi je. A da bi te ipak pustili, smislila sam tu zamolnicu, pa rekoh da vidimo hoće li upaliti?

– Neka! Neka! Nek ste mi vi živi i zdravi, a ja ću se i nadalje snalaziti kako znam i umijem. Ali recite mi jesu li Arsenovi još ovdje, u selu?

– Nisu – odvrati otac. – Ima već dosta vremena kako su otišli, mislim dva ili tri mjeseca. Kuću su prodali jednoj bosanskoj obitelji.

Tada im Mato ispriča o svom šumskom doživljaju.

Mati se čudila i krstila. Pa reče: – Imala sam nekakav čudan predosjećaj i strah da bi te u toj našoj šumi mogla snaći neka nesreća. Molila sam se Gospi Aljmaškoj i zazivala je u pomoć. Sada vidim da je vrijedilo. I žena duboko uzdahne i prekriži se. I naglas izrekne riječi:

– Hvala ti Gospo Aljmaška!

S A D R Ž A J